

МЕДВІДЬ Н. С., МАРЧЕН Д. Я., КАЛІШ В. Я.

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО
ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Медвідь Н. С., Марєєв Д. А., Каліш В. А.

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

Глухів:
Глухівський НПУ ім. О. Довженка
2023

УДК 811.161.2(091)(075.8)

Мед 42

Друкується відповідно до рішення вченої ради Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 8 від 25.01.2023)

Автори-упорядники:

Медвідь Н. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Марсєв Д. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Каліш В. А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Рецензенти:

Вашуленко М. С. – академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Міняйло Р. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія Харківської обласної ради».

Мед 42 Медвідь Н. С., Марсєв Д. А., Каліш В. А. Історія української мови : методичні вказівки до практичних занять. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 84 с.

У методичних вказівках подано плани практичних занять, запитання та завдання для самоперевірки, практичні завдання, тексти, орієнтовну схему аналізу мови писемних пам'яток, питання до заліку, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів, короткий словник термінів, список рекомендованої літератури.

Для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Бакалавр» денної форми навчання спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література), викладачів.

УДК 811.161.2(091)(075.8)

© Медвідь Н.С., Марсєв Д.А., Каліш В.А., 2023

© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023

ISBN 978-966-376-101-5

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
СТРУКТУРА ЗАЛКОВИХ КРЕДИТІВ ДИСЦИПЛІНИ	7
ТЕМАТИКА І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	8
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. Історія української мови як навчальна дисципліна. Періодизація історії української літературної мови.....	12
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2 – 3. Літературно-писемна мова періоду Київської Русі і Галицько-Волинського князівства (кінець XI – перша половина XIV ст.)	18
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4. Староукраїнська літературна мова другої половини XIV – першої половини XVI ст.....	23
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5. Староукраїнська літературна мова другої половини XVI – середини XVII ст.....	26
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6. Початки наукового опрацювання староукраїнської літературно-писемної мови XVI – XVII ст.	30
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7. Українська літературна мова другої половини XVII – кінця XVIII ст.	34
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8 – 9. Нова українська літературна мова кінця XVIII – середини XIX ст.	38
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10 – 11. Розвиток української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.	42
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12 – 13. Українська літературна мова XX – початку XXI ст.	46
ТЕКСТИ ДЛЯ АНАЛІЗУ	50
ОРІЄНТОВНА СХЕМА ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ.....	62
ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ.....	63
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ.....	65
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	69
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75

ПЕРЕДМОВА

Методичні вказівки до практичних занять з історії української мови складено з урахуванням змісту та вимог програми курсу «Історія української мови» для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література).

«Історія української мови» – один із курсів у системі підготовки учителів-словесників, який логічно завершує вивчення дисциплін історико-лінгвістичного циклу. Актуальність вивчення навчального курсу для майбутніх фахівців зумовлена тим, що їхня професійна діяльність передбачає наукове розуміння процесів становлення української мови, її еволюції від найдавнішого періоду до нашого часу.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія української мови» є набуття знань про закономірності становлення і розвитку української мови, вироблення її стилів, фонетичних, граматичних, лексичних та правописних норм протягом її історичного розвитку; формування навичок аналізу фактів і явищ в історії української мови; підготовка до розв'язання лінгводидактичних і дослідницьких завдань.

Завдання курсу полягає в озброєнні здобувачів вищої освіти знаннями про історичні зміни в українській мові, які забезпечать орієнтацію в загальному процесі історичного розвитку української літературної мови, еволюції її стилів, лексичного складу і граматичної будови, мовних норм у зв'язку з історією українського народу та його культурою тощо. Такі професійно необхідні знання допоможуть майбутньому вчителю викладати українську мову та літературу в закладах освіти в нерозривному зв'язку з історією становлення і розвитку української мови; визначати роль видатних письменників у формуванні літературної мови; виконувати мовностилістичний аналіз їхніх творів.

У результаті вивчення курсу здобувач набуває загальні і фахові компетентності.

Дисципліна формує такі **загальні компетентності (ЗК)**:

Знання та розуміння предметної галузі та професійної діяльності.

Здатність працювати в команді.

Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями.

Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

Дисципліна формує такі **фахові компетентності (ФК)**:

Здатність формувати в учнів предметні компетентності.

Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови в закладах освіти, практиці навчання української мови.

Здатність дотримуватися сучасних мовних норм, використовувати різні форми й види комунікації в освітній діяльності, обирати мовні засоби відповідно до стилю й типу тексту.

Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту.

Здатність здійснювати власне дослідження в освітній діяльності, узагальнювати й оприлюднювати результати розроблення актуальної проблеми (у фахових виданнях, виступах тощо).

Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використовувати перспективний практичний досвід й мовно-літературний контекст для реалізації освітніх цілей.

Здатність розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

Дисципліна формує такі **програмні результати навчання (ПРН):**

Знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови.

Знає мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.

Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (вітчизняний, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.

Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), видобувати, обробляти й систематизувати інформацію, використовувати її в освітньому процесі.

Володіє комунікативною мовленнєвою компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатний удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.

Порівнює мовні факти, явища, визначає їхні подібності й відмінності.

Ефективно спілкується в науково-навчальній, соціально-культурній та офіційно-ділових сферах; виступає перед аудиторією, бере участь у дискусіях, обстоює власну думку (позицію), дотримується культури поведінки й мовленнєвого спілкування.

Здатний навчатися впродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.

Формуванню загальних та фахових компетентностей, програмних результатів навчання сприятимуть уміщені у посібнику методичні вказівки до практичних занять, запитання для самоконтролю, практичні завдання, схема мовностилістичного аналізу писемної пам'ятки, тексти для аналізу.

До кожної теми подано питання для самоконтролю та завдання, які мають на меті перевірити теоретичні знання студентів, оцінити практичні вміння та навички критичного аналізу наукових праць учених з історії української мови, концепцій та гіпотез щодо походження та розвитку української літературної мови, становища української мови на різних етапах її розвитку, мовних особливостей текстів різних періодів.

Короткий термінологічний словник визначає перелік основних понять, необхідних для засвоєння навчального матеріалу курсу.

У списку рекомендованої літератури подано перелік основних та додаткових наукових та навчально-методичних праць з історії української мови, інформаційних ресурсів.

Посібник рекомендований для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) денної форми здобуття освіти.

СТРУКТУРА ЗАЛКОВИХ КРЕДИТІВ ДИСЦИПЛІНИ

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	аудиторні заняття		самостійну роботу студентів
	лекції	практичні	
Модуль 1. Вступ. Періодизація історії української літературної мови			
Тема 1. Історія української мови як навчальна дисципліна	1	1	2
Тема 2. Періодизація історії української літературної мови	1	1	2
Змістовий модуль 2. Староукраїнська літературна мова			
Тема 3. Літературно-писемна мова періоду Київської Русі і Галицько-Волинського князівства (кінець XI – перша половина XIV ст.)	2	4	5
Тема 4. Староукраїнська літературна мова другої половини XIV – першої половини XVI ст.	2	2	4
Тема 5. Староукраїнська літературна мова другої половини XVI – середини XVII ст.	2	2	4
Тема 6. Початки наукового опрацювання староукраїнської літературної мови XVI – XVII ст.	2	2	4
Тема 7. Українська літературна мова другої половини XVII – кінця XVIII ст.	2	2	5
Змістовий модуль 3. Нова українська літературна мова			
Тема 8. Нова українська літературна мова кінця XVIII – середини XIX ст.	2	4	6
Тема 9. Розвиток української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.	2	4	6
Тема 10. Українська мова XX – початку XXI ст.	4	4	6
Всього за VIII семестр	20	26	44

ТЕМАТИКА І ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичні заняття спрямовані на формування знань про найважливіші етапи зародження і розвитку української мови; умінь об'єктивно досліджувати й оцінювати провідні тенденції в розвитку української літературної мови; аналізувати писемні пам'ятки, розрізняти їх жанрові, стилістичні особливості на різних історичних етапах розвитку української літературної мови; виділити ті твори і тих письменників, діячів науки, культури, які зробили значний внесок у розвиток української літературної мови; характеризувати етапи формування українського правопису; аналізувати основні лексикографічні та граматичні праці різних періодів історії української літературної мови тощо.

У процесі підготовки до практичних занять здобувачам вищої освіти запропоновано:

- опрацювати лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповнити конспекти лекцій новою інформацією;
- записати до словників визначення основних понять;
- законспектувати наукові статті;
- дати відповіді на запитання для самоперевірки;
- виконати практичні завдання.

З метою активізації діяльності здобувачів освіти доцільним є проведення практичних занять з історії української мови у формі обговорення, дискусії, бесіди, засідання круглого столу тощо.

Практичний курс історії української мови для студентів денної форми навчання передбачає 26 годин. Перелік тем, результати навчання, завдання подано нижче.

Години (лек. / пр.)	Тема	Результати навчання	Завдання
Модуль 1. Вступ. Періодизація історії української літературної мови			
2/2	Історія української мови як навчальна дисципліна. Періодизація історії української літературної мови	Студенти мають усвідомлювати теоретико-методологічні засади курсу історії української мови; основні джерела історії мови; знати наукові праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів з історії української літературної мови; знати принципи і критерії періодизації історії української літературної мови; види періодизацій; концепції вчених щодо походження української мови. Уміти критично аналізувати й оцінювати наукові	Виконання вправ, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.

		праці вчених з історії української літературної мови, концепції та гіпотези щодо походження та розвитку української мови.	
Змістовий модуль 2. Староукраїнська літературна мова			
2/4	Літературно-писемна мова періоду Київської Русі і Галицько-Волинського князівства (кінець XI – перша половина XIV ст.)	Студент повинен знати особливості літературно-писемної мови періоду Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, пам'ятки цієї доби та їх характеристику. Уміти критично аналізувати й оцінювати літературно-писемні пам'ятки періоду Київської Русі і Галицько-Волинського князівства.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.
2/2	Староукраїнська літературна мова другої половини XIV – першої половини XVI ст.	Студент повинен знати історичні умови розвитку української літературної мови другої половини XIV – першої половини XVI ст., мовну ситуацію в літературно-писемній сфері цієї доби; особливості функціонування руської літературно-писемної мови в Литовському князівстві. Уміти критично аналізувати й оцінювати літературно-писемні пам'ятки середньоукраїнського періоду (XIV – XVI ст.).	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.
2/2	Староукраїнська літературна мова другої половини XVI – середини XVII ст.	Студент повинен знати історичні умови розвитку української літературної мови другої половини XVI – середини XVII ст.; наслідки другого південнослов'янського впливу в мовній сфері цього періоду; мовну ситуацію в літературно-писемній сфері цієї доби. Уміти критично аналізувати й оцінювати літературно-писемні пам'ятки XVI – XVII ст.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.

2/2	Початки наукового опрацювання староукраїнської літературно-писемної мови XVI – XVII ст.	Студент повинен знати історичні передумови зародження української граматичної думки та лексикографічного опрацювання староукраїнської літературної мови; центри освіти, культури, друкарства України, перші українські граматики і словники. Уміти аналізувати й оцінювати українські граматики і словники.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.
2/2	Українська літературна мова другої половини XVII – кінця XVIII ст.	Студент повинен знати особливості мови гетьманських, полкових і сотенних канцелярій, козацьких літописів, шкільних драм, різдвяних і великодніх віршів, інтермедій, віршів Івана Некрашевича та творів Григорія Сковороди. Уміти визначати загальні процеси розвитку, вдосконалення, збагачення української літературної мови та вироблення її стилів, фонетичних, граматичних, лексичних та правописних норм.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.
Змістовий модуль 3. Нова українська літературна мова			
2/4	Нова українська літературна мова кінця XVIII – середини XIX ст.	Студент повинен знати шляхи і тенденції розвитку нової української літературної мови; роль південно-східного наріччя і зокрема середньонадніпрянських говірок у формуванні нової української літературної мови; значення мовотворчості Івана Котляревського, поетів-романтиків у розвитку української мови; усвідомлювати роль творчості Т. Шевченка для становлення української літературної мови; джерела мовотворчості Т. Шевченка та багатство мовних засобів його творів; правописні системи української мови XIX ст. Уміти встановлювати за мовно-стилістичними особливостями	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.

		історичну специфіку жанру чи стилю; оцінювати внесок окремих представників письменства в історію становлення української літературної мови; диференціювати літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості митця слова, визначати його роль у формуванні норм української літературної мови.	
2/4	Розвиток української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.	Студент повинен знати шляхи розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст., роль М. Драгоманова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного в історії української літературної мови. Уміти диференціювати літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості окремого митця слова, встановлюючи його роль у формуванні норм української літературної мови.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.
4/4	Українська літературна мова XX – початку XXI ст.	Студент повинен знати особливості функціонування української мови у радянський час; наукові праці про українську мову, граматики, словники XX ст., норми правопису; правову основу удержавлення української мови, сфери функціонування української мови, соціолінгвістичну ситуацію в Україні. Уміти диференціювати літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості окремого митця слова; аналізувати мовностилістичні особливості творів письменників означеної доби.	Виконання вправ, робота з текстами, розпізнавання та аналіз пам'яток, індивідуальні письмові завдання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Історія української мови як навчальна дисципліна.

Періодизація історії української літературної мови

Теоретичні питання:

1. Предмет, завдання, значення історії української мови. Зв'язок курсу з іншими науковими й навчальними дисциплінами.
2. Джерела вивчення історії української мови.
3. Походження і розвиток української мови.
4. Критерії періодизації історії української літературної мови.
5. Термінологія на позначення літературно-писемної мови різних періодів її розвитку.
6. Літературна мова та мовні норми. Вироблення й удосконалення правописних, граматичних і лексичних норм української мови на різних етапах її розвитку.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
4. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
5. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
6. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
7. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулдж, 2012. 116 с.
8. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нарису та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
9. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
10. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Булаховський Л. А. Питання походження української мови. Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. 218 с.

2. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку. *II Міжнародний конгрес україністів*. Львів, 1993. С. 7 – 12.
3. Єрмоленко С. Про походження української мови. *Урок української*. 2002. № 1. С. 28 – 32.
4. Матвійс І. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ, 1977. С. 5 – 31.
5. Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 53 – 60.
6. Мозер М. Історія української мови. Київ : Бібліотека Лікбез, 2018. 30 с.
7. Німчук В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української літературної мови. *Мовознавство*. 1998. № 1. С. 3 – 15.
8. Півторак Г. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними. *Мовознавство*. 1985. № 5. С. 9 – 21.
9. Півторак Г. Походження українського народу та української мови. *Урок української*. 2001. № 1. С. 3 – 22.
10. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ : Наук. думка, 1993. 200 с.
11. Таранець В. Г. Українці: етнос і мова : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.
12. Ткаченко О. Шляхи мовного самоствердження і становище української мови. *Українська мова*. 2005. № 1. С. 3 – 17.
13. Ткачук О. Деякі аспекти проблеми походження української мови. *Дивослово*. 1998. № 2. С. 10 – 12.
14. Товкайло Т. Гіпотези походження мови. *УЛМШ*. 2003. № 6. С. 12 – 17.
15. Фельчак О. О. Питання походження української мови: лінгвістично-історичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. 20 с.
16. Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Мацько*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169 – 174.
17. Цвілюк С. А. Духовний код нації (з історії української мови і писемності) : іст.-лінгв. етюди. Одеса : Друк, 2007. 397 с.
18. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. 324 с.
19. Ющук І. Про походження української мови. *Дивослово*. № 1. 1995. С. 5 – 9.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що вивчає курс «Історія української мови»?
2. Назвати основні завдання курсу історії української мови.
3. Встановити зв'язок історії української літературної мови з іншими навчальними дисциплінами.
4. У чому полягає проблема періодизації української літературної мови?
5. Які періоди у розвитку української літературної мови виділяє Ю. Шевельов? Схарактеризувати їх.
6. З'ясувати сутність поняття «літературна мова».
7. Розмежувати поняття «давня українська літературна мова», «нова українська літературна мова», «сучасна українська літературна мова».
8. Що розуміють під поняттям «норма літературної мови»?
9. Як співвідноситься українська літературна мова з українською загальнонародною мовою, діалектами на різних історичних етапах?
10. Назвати основні джерела вивчення історії української літературної мови.
11. Пояснити походження назви «українська мова».

Практичні завдання

1. Законспектувати статті «Давньоруська мова», «Історія української мови», «Літературна мова», «Норма мовна», «Старослов'янська мова», «Староукраїнська літературна мова», «Стиль» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).
2. Вписати основні положення наукових статей:
  - 1) Юшук І. Про походження української мови. *Дивослово*. 1995. № 1. С. 5 – 2;
  - 2) Єрмоленко С. Про походження української мови. *Урок української*. 2002. № 1. С. 28 – 32;
  - 3) Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 53 – 60.
  - 4) Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Мацько*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169 – 174.
Висловити свої погляди на проблему походження української мови.
3. Прокоментувати думку Ю. Шевельова: «Не можна будувати історію мовотворення і мововимирання, абстрагуючись від історичних фактів (процесів)».
4. Ознайомитися з періодизацією історії української мови Ю. Шевельова та зіставити її з іншими відомими Вам. Установити спільне та відмінне у підходах авторів до виділення історичних етапів розвитку.

**Періодизація історії української літературної мови
(за Ю. Шевельовим)¹**

Періоди (за Ю. Шевельовим)	Назви за сферами вжитку (стильями)		
	церковна мова (мова релігійної літератури)	писемна (книжна, світська) мова	розмовна мова
IX – XI ст. (протоукраїнський період) ²	<i>старослов'янська</i> мова (варіанти: давньослов'янська, церковнослов'янська, давньоцерковнослов'янська, староцерковнослов'янська, давньоболгарська, староболгарська)		<i>протоукраїнська</i> (За Ю. Шевельовим, два діалектні утрупування: <i>південне</i> та <i>північне</i> . Частина останнього з часом увійшла до процесу формування білоруської мови)
середина XI – кінець XIV ст. (давньоукраїнський період)	<i>церковно- слов'янська</i> руського ізводу (інша назва: українського ізводу; варіант: старослов'янська)	<i>давньоруська</i> (варіанти: давньокиївська літературна, давньоукраїнська; іноді: старослов'янська, церковнослов'ян- ська, староукраїн- ська)	<i>давньоукраїн- ська</i> (застаріла назва: південноруська; варіант: давньоруська)
початок XV – середина XVI ст. (ранньосередньоукра- їнський період)	<i>церковнослов'ян- ська</i> українського ізводу (варіант: старослов'янська)	<i>староукраїнська</i> літературна, книжна українсько- білоруська (застарілі назви: руська мова, західноруська; варіант: українсько-	<i>староукраїнська</i> (іноді: давньоукраїн- ська, середньо- українська)

¹ За матеріалами інформаційного ресурсу: Ізборник. URL : <http://litopys.org.ua/rizne/ukrtable.htm>.

² З урахуванням дописемного періоду хронологічні межі *протоукраїнської мови* вчений окреслив так: VII – XI ст.

		білоруська ділова; іноді: канцелярська)	
1387 – 1420	церковнослов'янська з місцевою специфікою	мова з українського основою, часто поліською	
1420 – 1480	змодифікована (Свтимієва)		
1480 – 1575	церковнослов'янська мова	з білоруською основою, іноді: поліською	
кінець XVI — початок XVIII ст. (середньоукраїнський період)	<i>церковнослов'янська</i> українського ізводу (варіанти: слов'яноруська, слов'янська «славенская», старослов'янська, слов'яноукраїнська)	<i>староукраїнська</i> літературна, книжна українська (застарілі назви, варіанти: руська мова, проста мова; іноді: книжна українсько-білоруська)	
з 1575 року	Мелетієва редакція (1619 року кодифікована Мелетієм Смотрицьким).	унезалежнення від білоруської	
історичне протиставлення:	«языкъ славеноросский»	«прѣстая мова»	
XVIII ст. (пізньосередньоукраїнський період)	<i>церковнослов'янська</i> московського ізводу; у Західній Україні (греко-католиками) зберігається український ізвод	<i>староукраїнська</i> літературна, книжна українська (варіант: проста мова) (Занепад староукраїнської літературної мови, поширення слов'яноруської, мова	

		Г. Сковороди. Поширення російської мови)	
з кінця XVIII ст. (сучасний період)	церковнослов'янська (ізвод залежить від підпорядкування церкви. У наш час УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ практикують переважно український ізвод, УПЦ МП – московський ізвод)	українська, українська літературна (застарілі назви: малоруська, малоросійська, південноруська, руська)	українська

5. Заповнити таблицю «Походження української мови у гіпотезах і концепціях мовознавців».

Мовознавці	Загальна характеристика концепцій	Спільні погляди мовознавців	Відмінне у поглядах мовознавців
------------	-----------------------------------	-----------------------------	---------------------------------

6. Підготувати лінгвістичне повідомлення з презентацією про один із періодів становлення української мови або про наукову діяльність одного з дослідників історії української мови.

7. Скласти схему-опору «Зміст поняття «літературна мова» на різних етапах розвитку мови».

8. Створити презентацію наукових праць учених України та діаспори з історії української мови.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на теоретико-методологічні засади курсу історії української мови, основні джерела історії української мови та наукові праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів з історії української мови. Ознайомтесь із принципами та критеріями періодизації історії української літературної мови, концепціями та гіпотезами щодо походження та розвитку української мови, становища української мови на різних етапах її розвитку.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2 – 3
Літературно-писемна мова періоду Київської Русі
і Галицько-Волинського князівства
(кінець XI – перша половина XIV ст.).

Теоретичні питання:

1. Мовна ситуація в літературно-писемній сфері Київської Русі і Галицько-Волинського князівства.
2. Жанрово-стильова диференціація писемних пам'яток. Взаємодія і взаємовплив церковнослов'янської та давньоукраїнської мов.
3. Мова перекладної канонічної та наукової літератури.
4. Мова зразків оригінальної літератури.
5. Мова юридично-ділової писемності.
6. Особливості мови літописів.
7. Мовностилістичні особливості «Слова о полку Ігоревім».

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулдж, 2012. 116 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нариса та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
10. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.

11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Бандура О. Становлення й розвиток письма (основні етапи). *Українська мова та література*. 1999. № 4. С. 8 – 9.

2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 1998. 154 с.

3. Бурячок А. Мовна ситуація в Київській Русі. *Науково-інформаційний вісник*. 2012. № 2(79). С. 52 – 57.

4. Гарчев П. І. Із спостережень над українською лексикою «Повісті врем'яних літ». *Слово і час*. 2000. № 10. С. 22 – 28.

5. Жуковська Л. П. Гіпотези й факти про давньоруську писемність до XII ст. *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI – XVIII ст.* Київ : Наукова думка, 1981. С. 9 – 35.

6. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма. *Дивослово*. 2004. № 2. С. 22 – 25.

7. Колоїз Ж. В. Мовностилістичні особливості «Слова про закон і благодать» Іларіона. *Актуальні проблеми слов'янської філології : Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. статей / гол. ред. В. А. Зарва*. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. IV. С. 445 – 453.

8. Лиса Г. Риси української мови в найдавніших писемних пам'ятках. *Культура слова*. 1996. № 48–49. С. 95 – 100.

9. Невоїт В. І. До питання взаємодії давньоруської та старослов'янської мов. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 31 – 36.

10. Німчук В. В. «Слово о полку Ігоревім» і народна мова. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 24 – 28.

11. Німчук В. Початки літературних мов Київської Русі. *Мовознавство*. №2. 1982. С. 32 – 35.

12. Німчук В. В. Берестянні грамоти в Україні. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 11 – 15.

13. Русанівський В. М. Ще про дві літературні мови в Київській Русі. *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 3 – 12.

14. Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник : зб. наук. праць*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112 – 122.

15. Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35 – 37.

16. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

17. Ющук І. Якою мовою розмовляла Київська Русь. *Золоті ворота*. 1994. Вип. 6. С. 121 – 134.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Визначити шляхи зародження писемності та час виникнення й розвитку літературно-писемної мови у Київській Русі.
2. Схарактеризувати мовну ситуацію в літературно-писемній сфері Київської Русі.
3. Чи функціонувала єдина літературно-писемна мова у Київській Русі? Відповідь обґрунтуйте.
4. Пояснити структурну і функціональну специфіку літературних мов Київської Русі – давньоукраїнської і церковнослов'янської.
5. Яким чином здійснювалися взаємовплив і взаємозбагачення двох типів літературно-писемної мови Київської Русі?
6. Якими азбуками написані пам'ятки Київської Русі?
7. Схарактеризувати особливості мови перекладної канонічної літератури.
8. З'ясувати особливості мови творів оригінальної літератури.
9. Проаналізувати особливості літературної мови, утвореної поєднанням давніх народнорозмовних і старослов'янських елементів, представлені зразками паломницької та історіографічної літератури.
10. Визначити мовні особливості літописів, підтвердити прикладами.
11. Якими мовними рисами характеризуються зразки давньокиївської ділової писемності?
12. Визначити мовнотилістичні особливості «Слова о полку Ігоревім», підтвердити прикладами.
13. Які риси сучасної української мови засвідчують давньоукраїнські пам'ятки писемності?

Практичні завдання:

1. Законспектувати основні положення наукових статей:
  - 1) Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма. *Дивослово*. 2004. №2. С. 22 – 25;
  - 2) Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. №2. С. 35 – 37.
Висловити свої погляди на проблему.
2. Законспектувати статті «Берестянні грамоти», «Графіті», «Давньоруська мова», «Київський літопис», «Кирилиця», «Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).
3. Порівняти дві слов'янські абетки – кирилицю й глаголицю, з'ясувати спільне й відмінне у назвах літер, їх порядку, складі та числовому значенні букв. Як модифікувалася кирилична абетка в сучасний український алфавіт?

Глаголиця		Кирилиця		Звук	Назва літери	Глаголиця		Кирилиця		Звук	Назва літери
Літера	Числ. знач.	Літера	Числ. знач.			Літера	Числ. знач.	Літера	Числ. знач.		
Ⲁ	1	а	1	[а]	азъ	Ⲁ	500	ф	500	[ф]	фрьтъ
Ⲃ	2	в	—	[б]	воуқы	Ⲃ	600	х	600	[х]	хѣръ
Ⲅ	3	в	2	[в]	вѣди	Ⲅ	700	ѡ	800	[о]	отъ
Ⲇ	4	г	3	[г]	глаголи	Ⲇ	800	ѡ	—	[шт]	шта
Ⲉ	5	д	4	[д]	добро	Ⲉ	900	ѡ	900	[ц]	ци
Ⲋ	6	е	5	[е]	ксть	Ⲋ	1000	ѡ	90	[ч]	чрьвь
Ⲍ	7	ж	—	[ж]	живѣте	Ⲍ	—	ѡ	—	[ш']	ша
Ⲏ	8	з	6	[з]	зѣло	Ⲏ	—	ѡ	—	[б]	кръ
Ⲑ	9	з	7	[з]	земла	Ⲑ	—	ы	—	[ы]	кры
Ⲓ	20	и	8	[и]	нже	Ⲓ	—	ь	—	[ѣ]	кръ
Ⲕ	10	і	10	[і]	нжен	Ⲕ	—	ѣ	—	[ä]	гать
Ⲗ	30	(ѣ)	—	[г]	гервь	Ⲗ	—	ю	—	[’у, ју]	ю
Ⲙ	40	к	20	[к]	како	Ⲙ	—	па	—	[’а, ја]	га
Ⲛ	50	л	30	[л]	люднк	Ⲛ	—	к	—	[’е, је]	к
Ⲝ	60	м	40	[м]	мысанте	Ⲝ	—	а	(900)	[ѣ]	юс малий
Ⲟ	70	н	50	[н]	нашь	Ⲟ	—	ѡ	—	[’е, је]	юс малий
Ⲓ	80	о	70	[о]	онъ	Ⲓ	—	ж	—	[о]	юс великий
Ⲕ	90	п	80	[п]	покон	Ⲕ	—	ж	—	[’о, јо]	юс великий
Ⲗ	100	р	100	[р]	рьци	Ⲗ	—	ѡ	60	[к̄с]	кси
Ⲙ	200	с	200	[с]	слово	Ⲙ	—	ѡ	700	[п̄с]	пси
Ⲛ	300	т	300	[т]	терьдо	Ⲛ	800	ѡ	9	[ф]	фита
Ⲝ	400	оу	400	[у]	оукъ	Ⲝ	—	ѡ	400	[і, в]	ижица

4. Прочитати уривок з Остромирового Євангелія. Зробити висновок про мову пам’яток перекладної літератури.

5. Прочитати уривок зі «Слова про закон і благодать» митрополита Іларіона. Визначити мовну основу творів оригінальної літератури.

6. Визначити стильові особливості мови «Руської правди».

7. Проаналізувати мовні особливості уривку зі «Слова о полку Ігоревім» (за власним вибором обсягом в одну сторінку).

8. Підготувати лінгвістичне повідомлення з презентацією про одну з писемних пам’яток періоду Київської Русі або Галицько-Волинського князівства.

9. Проаналізувати програми й підручники з української мови й літератури для закладів загальної середньої освіти та визначити теми, які

пов'язані зі становленням та розвитком літературно-писемної мови Київської Русі, Галицько-Волинського князівства. Розробити фрагменти уроків з урахуванням міжпредметних зв'язків, застосуванням культурологічного і мовно-історичного принципів (індивідуальна робота).

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на особливості літературно-писемної мови періоду Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, пам'ятки цього періоду та їхню характеристику. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними з творів давньоукраїнської літератури.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4
Староукраїнська літературна мова
другої половини XIV – першої половини XVI ст.

Теоретичні питання:

1. Історичні умови розвитку літературної мови другої половини XIV – першої половини XVI ст.
2. Особливості функціонування руської літературно-писемної мови в Литовському князівстві.
3. Загальна характеристика слов'яноруської мови, її функції.
4. Мова дарчих і купчих грамот, заповітів, актових городських і земських книг.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нарису та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
10. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Булаховський Л. А. Українська мова в документальному письменстві XIV і пізніших століть. *Булаховський Л. А. Вибрані праці* : в 5 т. Київ, 1977. Т. 2. С. 36 – 43.
2. Жовтобрюх М. А. Староукраїнські грамоти як пам'ятки української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 62 – 70.
3. Матвійс І. Лексика в староукраїнській мові XIV – XV ст. *Українська мова*. 2006. № 1. С. 26 – 32.
4. Мойсеєнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67 – 82.
5. Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток. *Мовознавство*. 2005. № 3 – 4. С. 80 – 84.
6. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Схарактеризувати мовну ситуацію за литовської доби.
2. Як називалася українська мова в цей період?
3. Яка діалектна основа української мови XIV – першої половини XVI ст.?
4. Пояснити причину функціонування руської мови у Великому князівстві Литовському.
5. Які стилі успадкувала руська мова від давньоукраїнської?
6. Назвати сфери використання руської мови та основні її риси.
7. У чому полягала проблема розмежування українських і білоруських пам'яток?
8. Чому саме грамоти XIV – першої половини XVI ст. вважають першими пам'ятками української літературної мови?
9. Схарактеризувати фонетичні та морфологічні особливості мови пам'яток ділової писемності XIV – першої половини XVI ст.
10. Чим зумовлювалося проникнення елементів народнорозмовної мови у церковно-релігійні тексти?

Практичні завдання

1. Законспектувати статтю Г. П. Півторака «Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток». (Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток. *Мовознавство*. 2005. №3 – 4. С. 80 – 84.).

2. Схарактеризувати мову тексту «Києво-Печерського патерика». (Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. С. 54 – 55).

3. Визначити специфіку мови тексту Литовського статуту. (Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. С. 55 – 56).

4. Користуючись текстами грамот, визначити пласти лексики старої української літературної мови, засвідчені у цих пам'ятках писемності. Пояснити випадки фонетичних і граматичних змін під впливом живої народної мови (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 18. С. 38 – 39).

5. Виявити і пояснити явища староболгарської мовної традиції, впливу давньоукраїнської літературної мови і живої народнорозмовної мови української мови на мову пам'ятки «Четї Мінеї» (1489 р.) (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 20. С. 40 – 41).

6. Проаналізувати програми й підручники з української мови й літератури для закладів загальної середньої освіти та зробити висновок про те, чи є в них питання, пов'язані з функціонуванням літературно-писемної мови литовського періоду. Розробити відповідні фрагменти уроків (бінарних) з урахуванням міжпредметних зв'язків (індивідуальна робота).

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на історичні умови розвитку української літературної мови другої половини XIV – першої половини XVI ст., мовну ситуацію в літературно-писемній сфері цієї доби; особливості функціонування руської літературно-писемної мови в Литовському князівстві. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними з писемних пам'яток означеного періоду.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5
Староукраїнська літературна мова
другої половини XVI – середини XVII ст.

Теоретичні питання:

1. Історичні умови розвитку української літературної мови другої половини XVI – середини XVII ст.
2. Загальна характеристика літературно-книжної мови на народній основі – «простої мови».
3. Спроби перекладу церковних книг «простою мовою».
4. Мова полемічних творів Івана Вишенського.
5. Відображення народної мови в діловому українському письменстві та літописах.
6. Мова художньої літератури другої половини XVI – середини XVII ст.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нарису та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
10. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Видайчук Т. Л. Відбиття другого південнослов'янського впливу у графіці та орфографії українських рукописних житійно-повістевих пам'яток XVI ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 97 – 105.
2. Дем'ячук Г. «Пересопницьке Євангеліє» і рідна мова. *Вісті Рівненщини*. 1991. 16 травня. С. 3.
3. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. : збірник актових документів / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. Київ : Наук. думка, 1981. 316 с.
4. Добосевич У. Релігійне письменство у формуванні української книжної мови XVI – першої половини XVII ст. *Християнство і українська мова. Матеріали наукової конференції*. Київ, 5 – 6 жовтня 2000 року. С. 353 – 361.
5. Добосевич У. Роль влади і церкви у формуванні статусу і престижу української мови в XVI – першій половині XVII ст. *Мова і суспільство* : зб. наук. праць. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 4. С. 81 – 87.
6. Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка українського відродження XVI ст. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 31 – 34.
7. Мозер М. Що таке «проста мова»? *Мозер М. Причинки до історії української мови* / за заг. ред. С. Вакуленка. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. XVI. С. 75 – 111.
8. Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол 1560-х рр. Варшава, 1930. Т. 1. 192 с.
9. Пересопницьке євангеліє 1556 – 1561 р. Дослідження. Транслітерований текст. Показчик / підготовка І. П. Чепіги за участю Л. А. Гнатенко. Київ : Наук. думка, 2001. 700 с.
10. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.
11. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
12. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів к. 16 – п. 17 ст. : на матеріалах Львівського ставропігійського братства. Київ : Вид. АН УРСР, 1961. 164 с.
13. Чепіга І. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI століття (на матеріалі перекладів Євангелія). *НТШ*. т. ССХХІХ. Праці філологічної секції. Львів, 1995. С. 227 – 288.
14. Чепіга І. Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVI – першої половини XVII ст. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 3 – 11.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвати причини виникнення «простої» мови.
2. Які книги були перекладені «простою» мовою?

3. Схарактеризувати фонетичні, лексичні, граматичні особливості Пересопницького Євангелія.

4. Які факти суспільного, духовного, культурного життя сприяли виникненню полемічної літератури?

5. Назвати основні полемічні твори та їхніх авторів.

6. Дати загальну характеристику мови творів І. Вишенського.

7. Якою була мова актово-урядових документів XVI – XVII ст.?

8. Схарактеризувати мову українських літописів першої половини XVII ст. (Львівського, Густинського).

9. Якою була мова панегіричних та богословсько-дидактичних віршів цього періоду? Назвати відомі твори та їхніх авторів.

10. Схарактеризувати особливості мови перших фіксацій поетичної народно-пісенної творчості.

Практичні завдання

1. Законспектувати статті «Другий південнослов'янський вплив», «Крехівський Апостол», «Літописи», «Пересопницьке Євангеліє», «Староукраїнська літературна мова» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).

2. Порівняти мову Пересопницького Євангелія з мовою Остромирового Євангелія. Зробити висновки про мовну основу кожної з пам'яток (Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Навчальний посібник. Житомир. 2002. Впр. 1. С. 64 – 66).

3. Проаналізувати мовностилістичні особливості одного із творів Івана Вишенського. Виписати приклади стилістичних засобів (риторичні запитання, звертання, оклики, анафора, епіфора, ампліфікація, антитеза, порівняння, метафори).

4. Прокоментувати вислів І. Франка, за яким мова творів І. Вишенського є «безмірно інтересний образ того хаотичного стану, в якому находився наш язик в початку своєї літературної кар'єри, виломлюючись з об'ємів церковщини».

5. Виписати основні положення наукової статті І. Чепіги «Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVI – першої половини XVII ст.». Висловити свої погляди на проблему. (Чепіга І. Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVI – першої половини XVII ст. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 3 – 11).

6. Навести приклади, які доводять, що актові книги писані «простою мовою» (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 32. С. 60 – 61).

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на історичні умови розвитку української літературної мови другої половини XVI – середини XVII ст.; наслідки другого південнослов'янського впливу в мовній сфері цього періоду; мовну ситуацію в літературно-писемній сфері цієї доби. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними з творів давньоукраїнської літератури; критично аналізуйте й оцінюйте літературно-писемні пам'ятки XVI – XVII ст.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Початки наукового опрацювання староукраїнської літературно-писемної мови XVI – XVII ст.

Теоретичні питання:

1. Історичні передумови зародження української граматичної думки та початків лексикографічного опрацювання старої української літературно-писемної мови.
2. Поява і поширення друкарства в Україні.
3. Братський рух в Україні. Заснування шкіл вищого типу. Мовна концепція Києво-Могилянської академії.
4. Граматична обробка старої української книжно-літературної мови XVI – XVII ст.
5. Особливості староукраїнських лексикографічних праць XVI – XVII ст.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дождовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нариса та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
10. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.

11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Білодід І. К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов. Київ, 1979. 200 с.

2. Горещький П. Й. Історія української лексикографії. Київ : АН УРСР, 1963. 243 с.

3. Жовтобрюх М. А. «Грамматика словенская» Івана Ужєвича – пам'ятка староукраїнської літературної мови. *Слово і труд. До сіддесятиріччя академіка Івана Костянтиновича Білодіда*. Київ, 1976. С. 167 – 179.

4. Коць-Григорчук Л. М. Про походження Памва Беринди. *Мовознавство*. 1994. № 4 – 5. С. 3 – 7.

5. Кудрицький Є. М. Іван Ужєвич – український граматист XVII ст. і його праця. *Мовознавство*. 1970. № 1. С. 35 – 48.

6. Мельников О. Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова : огляд публікацій останніх років. *Вісн. Кн. палати*. 2006. № 4. С. 10 – 13.

7. Москаленко А. А. Перша рукописна грамматика української мови. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 5. С. 17 – 19.

8. Німчук В. В. «Лексис» Лаврентія Зизанія – перший український друкований словник. *Пам'ятки української мови. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славенороская / підгот. В. В. Німчук*. Київ, 1964. С. 7 – 22.

9. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 197 с.

10. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською і білоруською. Київ : Наукова думка, 1980. 304 с.

11. Огієнко І. Історія українського друкарства / упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. Либідь, 1994. 448 с.

12. Смотрицький Мелетій. Грамматика / підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ, 1979. 112 с.

13. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.

14. Тимошик М. С. Історія української видавничої справи: наукова концепція та нові спроби її фальсифікації. Київ : Наша культура і наука, 2012. 32 с.

15. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Пояснити передумови виникнення вищих шкіл у кінці XVI – I половини XVII ст.

2. Назвати вищі школи, імена визначних осіб, які навчалися і працювали в цих закладах.
3. Якою була система навчання у вищих школах?
4. Схарактеризувати особливості мовної практики в Києво-Могилянській академії, втілення античної теорії про три стилі мовлення.
5. Прокоментувати діяльність Ф. Прокоповича та Г. Кониського, їх риторики.
6. Який зв'язок існував між зародженням шкіл вищого типу і книгодрукуванням?
7. Видання якої книги принесло світову славу Івану Федорову? Чим ця книга відзначилася з-поміж інших видань першодрукаря?
8. Що таке факсимільне видання писемної пам'ятки? Навести приклади.
9. Назвати перші словники, надруковані в Україні, імена їх упорядників, роки видання.
10. Яку структуру, реєстр, основні мовні особливості має «Лексиконъ славенороскій» П. Беринди?
11. Назвати перші граматики, надруковані в кінці XVI – I половині XVII ст., назвати авторів і роки видання.
12. У чому полягає традиційність і новаторство «Граматики славенскія правилное синтагми» М. Смотрицького?

Практичні завдання

1. Законспектувати статті «Беринда Памво», «Граматики української мови», «Зизаній Лаврентій», «Києво-Могилянська академія», «Лексикографія. Староукраїнська лексикографія», «Смотрицький Мелетій», «Ужевич Іван» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).
2. Законспектувати з праці І. Білодіда «Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов» розділ «Мовна концепція Києво-Могилянської академії» (Білодід І. К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов. Київ, 1979. С. 48 – 84).
3. Проаналізувати підручник церковнослов'янської мови «Грамматика словенська» Лаврентія Зизанія, дати коротку характеристику його розділів.
4. На основі зіставлення словникових статей «Лексиса» Лаврентія Зизанія і «Лексикона словеноросського» Памви Беринди визначити спільні і відмінні риси в побудові статей, характері словників (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 38. С. 77).
5. Виписати мовний ілюстративний матеріал із «Граматики словенської» Івана Ужевича та схарактеризувати склад його лексики з допомогою словників староукраїнської мови XIV – XV ст., української мови XVI – I половині XVII ст. та сучасної української мови (Конобродська В. Л. Історія української

літературної мови. Практичні заняття. Навчальний посібник. Житомир. 2002. Впр. 1. С. 95 – 98).

6. Ознайомитися з фрагментом із граматики М. Смотрицького. З'ясувати, у чому виявляється зв'язок цієї праці з живою народною мовою (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 38. С. 42).

7. Скласти таблицю «Порівняльна характеристика граматичних і лексикографічних праць XVI – XVII ст.»

8. Підготувати повідомлення з презентацією про лексикографічні або граматичні праці цього періоду.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на історичні передумови зародження української граматичної думки та початків лексикографічного опрацювання старої української літературно-писемної мови, центри освіти, культури, друкарства України, перші українські граматики і словники. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними з граматичних та лексикографічних праць староукраїнської літературної мови.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7
Українська літературна мова
другої половини XVII – кінця XVIII ст.

Теоретичні питання:

1. Історичні умови розвитку української літературної мови II половини XVII – кінця XVIII ст.
2. Стилистична строкатість літературної мови.
3. Мова канонічної літератури.
4. Ділова мова гетьманських, полкових і сотенних канцелярій.
5. Мова козацьких літописів.
6. Загальна характеристика мови художньої літератури та публіцистики.
7. Особливості мови шкільних драм, різдвяних і великодніх віршів, інтермедій.
8. Особливості мови творів Івана Неκραшевича.
9. Мовотворчість Григорія Сковороди.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI –XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нарису та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.

10. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Білодід І. К. Києво-Могилянська академія і розвиток східнослов'янських літературних мов у XVII – XVIII ст. Київ, 1973. 200 с.
2. Герашенко О. М. Історія композиції та формуляра українських гетьманських універсалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1996. 20 с.
3. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 35 с.
4. Горобець В. Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. Київ, 1979. 145 с.
5. Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2006. 20 с.
6. Києво-Могилянська академія XVII – XVIII ст. в іменах. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. 736 с.
7. Медвідь Н. С. Українська мова гетьманських канцелярій XVII – XVIII століть. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries : Scientific monograph. Volume 2.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 600 – 627.
8. Медвідь Н. С. Універсал як жанровий різновид ділового мовлення канцелярії Івана Мазепи. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 55. Т. 2. С. 142 – 146.
9. Медвідь Н. С. Дипломатичні документи Гетьманщини. *Південний архів* : збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск LXXIII (73). Херсон, 2018. С. 26 – 31.
10. Медвідь Н. С. До проблеми жанрової диференціації ділових документів Гетьманщини. *Освіта і наука XXI століття : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів 4 травня 2022 р.* Глухів, 2022. С. 135 – 136.
11. Медвідь Н. С. Мовотворчість Григорія Сковороди в історії української літературної мови. *Сковородинівські читання (до 300-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди) : збірник наукових праць / за заг. ред. О. А. Чумаченко.* Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 55 – 57.
12. Наєнко Г. Етапи становлення наукового стилю української мови : кінець 16 – перша половина 17 століття. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 162 – 167.

13. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.

14. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

15. Чепіга І. П. Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVI – I пол. XVII ст. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 3 – 11.

16. Чепіга І. П. Ораторське мистецтво на Україні в XVI – XVII ст. *УМЛШ*. 1989. № 10. С. 64 – 68.

17. Чепіга І. Співвідношення літературно-писемного й народно-розмовного джерела в перших українських драматичних текстах (кінець XVI – XVII ст.). *Українська мова*. 2003. № 3. С. 23 – 27.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Схарактеризувати мовну ситуацію II половини XVII – кінця XVIII ст.

2. У чому полягає стилістична строкатість української літературної мови цього періоду?

3. Назвати визначних представників барокової літератури та їх основні твори.

4. Визначити місце і роль української національної мови в ділових документах XVII – XVIII ст.

5. Назвати літописи II половини XVII – початку XVIII ст., їх авторів чи видавців. Які тенденції у використанні мовних засобів спостерігаються у козацьких літописах?

6. Яка роль інтермедій у формуванні літературної мови?

7. Прокоментувати мовну практику Києво-Могилянської академії та втілення античної теорії про три стилі мовлення.

8. Хто з українських письменників практично дотримувався стильової диференціації мовних засобів?

9. Визначити основні мовні риси творів І. Некрашевича.

10. Схарактеризувати мовні риси творів Г. Сковороди.

11. Аргументувати тезу про те, що Г. Сковорода – останній представник старої і передвісник нової української літератури.

12. Схарактеризувати основні напрямки розвитку рукописної літератури II половини XVIII ст.

13. Визначити причини занепаду старої української мови у кінці XVIII ст.

Практичні завдання

1. Дібрати зразок ділового документа канцелярії Івана Мазепи та виписати із нього українську лексику. Зробити висновок про роль української мови в діловій документації XVII – XVIII ст.

2. Прочитати уривок одного з козацьких літописів та проаналізувати його лексичний склад.

3. З'ясувати сутність взаємозв'язку мови усної народної поетичної творчості та мови літописів. Відшукати в наведених уривках елементи усної народної творчості (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 58. С. 132 – 136).

4. Визначити основу мови творів І. Некрашевича. З'ясувати, з якими творами зближується мова творів цього поета і яке місце посідають у ній діалектні живомовні елементи (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 64. С. 152 – 155).

5. Проаналізувати склад лексики творів Григорія Сковороди (Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Навчальний посібник. Житомир. 2002. Впр. 2. С. 113 – 114).

6. Пояснити традиційність і новаторство творчості Г. Сковороди (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 65. С. 156 – 161).

7. Підготувати лінгвістичне повідомлення з презентацією про найвагоміші писемні пам'ятки цього періоду.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до заняття опрацюйте лекційний матеріал, рекомендовану літературу до теми та доповніть конспекти лекцій новою інформацією. Особливу увагу зверніть на історичні умови розвитку української літературної мови II половини XVII – кінця XVIII ст., стилістичну строкатість літературної мови; особливості мови канонічної літератури, ділової писемності гетьманських, полкових і сотенних канцелярій, козацьких літописів, шкільних драм, різдвяних і великодніх віршів, інтермедій, віршів Івана Некрашевича та творів Григорія Сковороди. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними фрагментами з творів. У процесі аналізу текстів акцентуйте увагу на рисах живої української мови, які взаємодіють із традиційною книжною мовою.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8 – 9
Нова українська літературна мова
кінця XVIII – середини XIX ст.

Теоретичні питання:

1. Історичні умови формування та особливості функціонування нової української літературної мови на народнорозмовній основі.
2. Роль Івана Котляревського у становленні нової української літературної мови. Мовностилістичні особливості його творів.
3. Мовна ситуація та літературна практика в Західній Україні.
4. Розвиток української літературної мови від І. Котляревського до Т. Шевченка. Особливості мови творів П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, поетів-романтиків.
5. Лексикографічні та граматичні праці першої половини XIX ст.
6. Роль Тараса Шевченка у становленні сучасної української літературної мови. Лексичний склад, фразеологія, фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості його творів.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. III : Нова українська літературна мова (I пол. XIX ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 143 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нариса та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
9. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
10. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Бабій І. С. Вивчення мови і стилю «Енеїди» І. П. Котляревського. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 9. С. 32 – 37.
2. Білодід І. К. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови. Київ, 1964. 134 с.
3. Бурячок А. А. І. Котляревський в історії української літературної мови. *Радянське літературознавство*. 1969. № 9. С. 27 – 32.
4. Ващенко В. С. Народно-образні слова у поезіях Т. Г. Шевченка. 1985. № 2. С. 33 – 37.
5. Грещук В. Мовна ситуація в Галичині кінця XVIII – початку XIX століття. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 168 – 173.
6. Дзєндзелівський Й. З історії української лексикографії першої половини XIX ст. *Мовознавство : доповіді і повідомлення Другого міжнародного конгресу українців*. Львів, 22 – 28 серпня 1993 р. Львів : Б. в., 1993. С. 222 – 227.
7. Мацько Л. І. Значення поетичної творчості Тараса Шевченка для розвитку української мови і культури. *Т. Г. Шевченко і світова культура* : матеріали конференції, 26–28 лютого 2004 р., м. Сімферополь. Київ : Грамота, 2004. С. 19 – 36.
8. Мацько Л. І. Уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилися. *Мовознавство*. 1989. № 2. С. 18 – 24.
9. Москаленко А. А. Перша друкована граматика українська мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 5. С. 21 – 24.
10. Муромцева О. Г., Муромцев І. Л. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко в історії української літературної мови. *Українська мова і література в школі*. 1978. № 6. С. 3 – 10.
11. Ріпєцький В. Г. Мова і стиль «Русалки Дністрової». *Українська мова і література в школі*. 1960. № 5. С. 17 – 24.
12. Січкач С. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
13. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.
14. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Схарактеризувати мовну ситуацію кінця XVIII – середини XIX ст.
2. Чому саме говірки Середньої Наддніпрянщини лягли в основу нової української літературної мови?
3. Чому зачинателем нової української літературної мови вважають І. Котляревського? У яких жанрах до І. Котляревського закладались її основи?
4. У чому полягає мовностилістичне новаторство І. Котляревського?

5. Назвати послідовників мовної практики І. Котляревського та схарактеризувати їх внесок у розвиток літературної мови.
6. Розкрити роль «Русалки Дністрової» в історії української мови.
7. Схарактеризувати правописні системи кінця XVIII – першої половини XIX ст
8. Назвати основні граматики та словники I половини XX століття та визначити їхню роль у виробленні мовних норм.
9. У чому полягало новаторство Т. Шевченка у ставленні до народнорозмовного мовлення?
10. Чому саме Т. Шевченко вважається основоположником нової української літературної мови?
11. Назвати основні мовні риси творів Т. Шевченка.
12. Яка роль Т. Шевченка у розвитку стилів сучасної української мови?

Практичні завдання

1. Проілюструвати прикладами представлені тематичні групи лексики в «Енеїді» І. Котляревського. Зробити висновок про особливості використання автором лексичного багатства української мови.
2. Виписати фразеологізми з «Енеїди» І. Котляревського, визначити особливості їх використання автором.
3. Зробити порівняльний аналіз мови уривків з «Енеїди» та «Наталки-Полтавки» І. Котляревського. Визначити традиції і новаторство письменника у використанні лексичних мовних засобів (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 69. С. 167 – 170).
4. Пояснити, які риси мовної практики І. Котляревського наслідували Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемовський, що нового вніс кожен письменник у літературну мову, які традиційні риси ще помітні у їхніх творах. З'ясувати співвідношення загальнонародних та діалектних елементів. (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 70. С. 170 –174).
5. Визначити, в чому виявляється зв'язок мови творів поетів-романтиків із живою народнорозмовною, народнописенною мовою. З'ясувати, як збагатили ці автори українську літературну мову першої половини XIX ст. і в чому полягає роль романтизму в історії мови (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 72. С. 175 – 182).
6. Зіставити зміст і формулювання розділу «О буквахъ» граматики О. Павловського з сучасними визначеннями і характеристикою звуків і літер української мови. Які положення граматики стали сучасними нормами? (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 80. С. 201 – 202).
7. З'ясувати спільні і відмінні риси фонетики, граматики, правопису у першодруці та сучасних публікаціях творів Т. Шевченка (Бабич Н. Д. Історія

української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 86. С. 212 – 214).

8. Підготувати лінгвістичне повідомлення на одну із тем:

«Погляди Т. Шевченка на мову як ознаку нації»,

«Стилістичне багатство мови Т. Шевченка»,

«Роль Т. Шевченка в нормалізації української літературної мови».

9. Виписати тематичні групи лексики з поезії Т. Шевченка та визначити її роль у збагаченні української літературної мови.

10. Виписати іншомовну, церковнослов'янську та діалектну лексику з «Кобзаря», визначити її функції.

11. Виписати синонімічні ряди та емоціно забарвлену лексику з поезії Т. Шевченка та схарактеризувати її з погляду збагачення виражальних можливостей нової української літературної мови.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до заняття опрацюйте лекційний матеріал та рекомендовану літературу. Особливу увагу зверніть на шляхи і тенденції розвитку нової української літературної мови; роль південно-східного наріччя і зокрема середньонаддніпрянських говірок у формуванні нової української літературної мови; значення мовотворчості Івана Котляревського у становленні нової літературної української мови; роль Т. Шевченка у нормалізації української літературної мови. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними фрагментами з творів; диференціювати літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості окремого митця слова, визначаючи його роль у формуванні норм української літературної мови.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10 – 11
Розвиток української літературної мови
другої половини XIX – початку XX ст.

Теоретичні питання:

1. Мовна ситуація XIX століття. Мовні дискусії про шляхи розвитку української літературної мови.
2. Правописні системи другої половини XIX – початку XX ст.
3. Роль українських поетів і письменників цієї доби в історії української літературної мови. Особливості мови їх творів:
  - 3.1. Роль І. Нечуя-Левицького в історії української літературної мови.
  - 3.2. Боротьба Івана Франка за єдину українську літературну мову.
  - 3.3. Значення мовотворчості Лесі Українки для розвитку української літературної мови.
  - 3.4. Роль Михайла Коцюбинського в історії української літературної мови та особливості мови його творів.
  - 3.5. Мовні позиції та мовотворча діяльність Бориса Грінченка.
4. Роль періодичних видань у становленні та розвитку української літературної мови.
5. Граматичні та лексикографічні праці другої половини XIX – початку XX ст.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 4 : Нова українська літературна мова (60-ті роки XIX ст. – поч. XX ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 67 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
5. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
6. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
7. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
8. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нариску та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.

9. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
10. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX ст. – початок XX ст.). Київ : Наук. думка, 1970. 302 с.
2. Мацько Л. І. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови. *Дивослово*. 2000. № 8 (522). С. 21 – 25.
3. Мацько Л., Сидоренко О. Мовотворчість Лесі Українки. *Дивослово*. 2002. № 3 (541). С. 14 – 16.
4. Муромцева О. Г. І. Нечуй-Левицький в історії української літературної мови. *Вісник Харківського університету: Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки*. Харків, 1999. № 426. С. 106 – 111.
5. Тараненко О. О. Б. Грінченко і «Словарь української мови». *УМЛШ*. 1988. № 12. С. 50–54.
6. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.
7. Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX – початку XX століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство : зб. наук. статей*. Чернівці : Рута, 2003. С. 22 – 37.
8. Тумай Н. В. Лінгвоцид української мови та шляхи його подолання українством у XIX – на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
9. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
10. Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 282 с.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Схарактеризувати суспільно-історичні умови розвитку української мови у другій половині XIX – на початку XX ст.
2. Розкрити сутність мовних дискусій між І. Нечуєм-Левицьким та І. Франком, між Б. Грінченком та І. Франком, між Б. Грінченком та М. Драгомановим щодо основи та шляху розвитку української літературної мови.
3. Схарактеризувати розвиток функціональних стилів української мови у другій половині XIX – на початку XX ст. Дібрати зразки текстів цих стилів.
4. З'ясувати, у чому саме полягала специфіка мовної практики східно- і західноукраїнських письменників у другій половині XIX – на початку XX ст.

5. Яку роль відіграв український театр у виробленні і поширенні норм української літературної мови?

6. Визначити стильові ознаки публіцистики кінця XIX – початку XX ст.

7. Назвати періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст. та визначити їх роль у розвитку української літературної мови?

8. Які проблеми порушували у наукових працях І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський? Схарактеризувати специфіку наукового мовлення одного з авторів.

9. Назвати найвизначніші лексикографічні та граматичні праці другої половини XIX – початку XX ст. Одну з них схарактеризувати.

10. У чому полягало значення перекладацької практики для розвитку літературної мови?

Практичні завдання

1. Укласти хронологічну таблицю царських заборон українського слова.

2. Порівняти правописні системи другої половини XIX – початку XX ст., послугуючись таблицею історичного розвитку українського правопису із навчального посібника «Історія української літературної мови» (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. С. 280 – 281).

3. З'ясувати, яким правописом написаний кожен з уривків, що спільного мали ці правописні системи і чим вони розрізнялися. З'ясувати зв'язок цих систем із правописами попереднього періоду (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 103. С. 271 – 277).

4. Підготувати лінгвістичне повідомлення з презентацією на одну з тем: «Роль Івана Франка в історії української літературної мови. Особливості мови його творів»;

«Роль Михайла Коцюбинського в історії української літературної мови. Особливості мови його творів»;

«Роль Лесі Українки в історії української літературної мови. Особливості мови її творів»;

«Роль П. Куліша в нормалізації української літературної мови»;

«Погляди західноукраїнських письменників на українську мову»;

«Найважливіші граматичні та лексикографічні праці другої половини XIX – першої половини XX ст.»

5. Дібрати зразки з творів Лесі Українки, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, які б засвідчили стильове багатство мовної і художньої практики визначних майстрів слова, їхній внесок у розвиток стилів літературної мови.

6. Проаналізувати «Словарь української мови» Б. Грінченка (мова, принципи розташування реєстрових слів, особливості побудови словникової статті). Зробити висновок щодо ролі словника в унормуванні української мови.

7. Законспектувати основні положення теорії перекладу, сформульовані І. Франком. Навести приклади реалізації цих положень у його перекладацькій практиці.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал та рекомендовану літературу. Особливу увагу зверніть на мовну ситуацію другої половини XIX – початку XX ст.; характер мовних дискусій щодо шляху розвитку української літературної мови; правописні системи другої половини XIX – початку XX ст.; роль українських поетів і письменників цієї доби в історії української літературної мови, особливості мови їх творів; значення періодичних видань у становленні та розвитку української літературної мови; граматичні та лексикографічні праці другої половини XIX – початку XX ст. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними фрагментами з творів; диференціюйте літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості окремого митця слова, встановлюючи його роль у формуванні норм української літературної мови.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12 – 13

Українська літературна мова ХХ – початку ХХІ ст.

Теоретичні питання:

1. Особливості функціонування української літературної мови в УНР та в умовах перебування України в складі СРСР.
2. Найважливіші граматики української мови та лексикографічні праці ХХ ст.
3. Правописна нормалізація української літературної мови ХХ ст.
4. Роль українських поетів та письменників ХХ ст. у розвитку сучасної літературної мови. Особливості мови їх творів.
5. Українська мова в умовах незалежності України та відновлення її державності.
6. Основні тенденції у розвитку української літературної мови початку ХХІ ст.
7. Мовотворчість поетів та письменників початку ХХІ ст.

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
3. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
4. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
5. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граMATика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
6. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с.
7. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови ХІ – ХVІІІ ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
8. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нарису та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
9. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.
10. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

Додаткова література:

1. Боярова Л. Г. Юрій Шевельов про мовну політику в радянській Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Сер. : Філологія. 2009. № 843, вип. 55. С. 15 – 19.
2. Бурячок А. А. Про концепцію нової редакції українського правопису. *Мовознавство*. 1995. № 1. С. 16 – 19.
3. Державна програма розвитку української та інших національних мов на Україні. *Українська мова і література в школі*. 1991. № 6. С. 3 – 21.
4. Єдлінська У. З історії боротьби за єдину літературну мову в Закарпатті в 1919 – 1938 рр. *Філологічний збірник* / відп. ред. І. К. Білодід. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 96 – 111.
5. Історія українського правопису : XVI – XX ст. Хрестоматія / за ред. В. В. Німчука та ін. Київ : Наукова думка, 2004. 584 с.
6. Конституція України. Київ, 1996. 98 с.
7. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи : зб. ст. / ред. А. Д. Белова. Київ : Логос, 2007. 315 с.
8. Масенко Л., Кубайчук В., Демська-Кульчицька О. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 399 с.
9. Мацько Л. І. Українська мова в кінці XX століття (зміни в лексиці). *Дивослово*. 2000. № 4 (518). С. 15 – 20.
10. Мельник Т. П. Процеси унормування лексики української мови у 20 – 30 рр. XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2010. 20 с.
11. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Київ, 2002. 116 с.
12. Русанівський В. М. Українська літературна мова в першій чверті XX століття. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 12–16.
13. Трифонов Р. А. Роль мовної дискусії початку XX ст. у процесі формування літературних норм української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2000. 20 с.
14. Шевельов Ю. Українська мова в I половині XX ст. (1900 – 1941) : Стан і статус. *Шевельов Ю. Вибрані праці* : у 2 кн. / упоряд. Л. Масенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. I. Мовознавство. С. 26 – 279.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає специфіка функціонування та розвитку української літературної мови у XX столітті?
2. Які проблеми унормування літературної мови були актуальними у XX столітті?
3. Які фактори гальмували вироблення сталих загальнонаціональних норм української літературної мови?
4. Проілюструвати прикладами зі словників положення про основні шляхи збагачення словникового складу української літературної мови у XX ст.

1) за допомогою словотворчих моделей і засобів, які існують у мові; 2) шляхом переосмислення значень застарілих слів; 3) шляхом засвоєння слів з інших мов.

5. На якій правописній системі ґрунтувалися «Найголовніші правила українського правопису» (1921 р.)?

6. Висвітлити історію створення правопису 1928 р. та характер дискусії навколо нього.

7. Які зміни внесено у правопис 1933 р.?

8. Пояснити історичне значення правопису 1946 р.

9. Які зміни внесено в нову редакцію «Українського правопису» 1990 р.?

10. Зробити огляд основних змін у новій редакції «Українського правопису» 2019 р.

11. Які дискусії про графіку української мови відбувалися протягом ХХ ст. і які їх наслідки?

12. Пояснити вплив художнього мовлення на розвиток літературної мови та вдосконалення її норм.

Практичні завдання

1. Законспектувати статті «Українська лексикографія 1917 – кінця 20 ст.», «Правопис», «Роль письменників у розвитку української літературної мови», «Українізація», «Суржик» з енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).

2. Проаналізувати основні словники ХХ століття (призначення, мова, принципи розташування реєстрових слів, особливості побудови словникової статті).

3. Подати порівняльну характеристику граматики української мови та підручників ХХ століття.

4. Створити таблицю «Історія українського правопису ХХ століття».

5. Прочитати розділ граматики В. Сімовича, прокоментувати його з позиції сучасного синтаксичного вчення про тему і рему в реченні періоду (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 128. С. 338 – 340).

6. З'ясувати спільне і відмінне у мові письменників українського зарубіжжя і сучасної української літератури в Україні (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 139. С. 363 – 367).

7. З'ясувати, як у наш час виконують чи як усвідомлюють люди «десять заповідей» І. Огієнка щодо рідної мови (Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. Впр. 119. С. 373).

8. Законспектувати правові документи, які засвідчують удержавлення української мови.

9. Виписати приклади вживання суржикових елементів із мовлення посадових осіб, народних депутатів, журналістів тощо. Пояснити причини появи таких слів.

10. Підготувати лінгвістичне повідомлення «Основні тенденції у розвитку української мови початку XXI століття».

11. Проаналізувати культуру мовлення персонажів одного з творів сучасних прозаїків.

Методичні вказівки

Шановні здобувачі вищої освіти! Під час підготовки до практичного заняття опрацюйте лекційний матеріал та рекомендовану літературу. Особливу увагу зверніть на особливості функціонування української літературної мови в УНР та в умовах перебування України в складі СРСР; найважливіші граматики української мови та лексикографічні праці XX ст.; правописну нормалізацію української літературної мови XX ст.; роль українських поетів та письменників XX ст. у розвитку сучасної літературної мови, особливості мови їх творів; основні тенденції розвитку української літературної мови в умовах незалежності України; мовотворчість поетів та письменників початку XXI століття. Теоретичні положення необхідно підтвердити прикладами, самостійно дібраними фрагментами з творів; диференціюйте літературне/нелітературне у проєкції на різнорівневі мовні одиниці у творчості окремого митця слова.

Уривок зі «Слова про закон і благодать» митрополита Іларіона

О законѣ мѡѡсѣвомѣ данѣѣмѣ. и ѡ благодѣти и истинѣ ісѹ христомѣ бывшій. и како законѣ ѡтнде бѡгдѣть же и истина. всю землю исполни. и вѣра въ всѡ языки прострѣса и до нашего языка рѹскаго. и похвала каганѡу нашемуѹ влоднмерѡу. ѡт него же крещени выхѡм. и мѡтѡва къ бѣж. ѡт всеа земли нашеа.

И чтѡ оѹспѣ законѣ. что ли бѡгдѣть. прѣжде законѣ. ти по томѣ бѡгдѣть. прѣжде стѣнь. ти по томѣ истина. ѡбразѣ же законѣ и благодѣти. агарѣ и сар³ра. работнаа агарѣ. и свободнаа сар³ра. работнаа прѣжде. ти по томѣ свободнаа. да разжмѣет. иже чтеть. яко³ авраамѣ оѹбо ѡт оѹности своен. сар³рѹ имѣ женѣ си. свободноѹю. а не рабѸ...

яко же и естѣ. вѣра во бѡгдѣтнаа и по всен земли прострѣса. и до нашего языка рѹскааго донде. и закон³ноке езеро прѣсѣше. евагѣльскын же источникѣ наводнився. и всю землю покрывѣ. и до насѣ разлѡса се во оѹже и мы съ всѣми хрѣстїаными. славимѣ стѡѹю троѹж. а іѹдеа молчитѣ...

(Молдован А. М. Слово о законе и благодати Илариона. Київ, 1984).

Уривок з «Ізборника Святослава» 1073 р.

Ѣлышахѣ нѣкъпа мирьскыа лѣнь живѡуща . и глаѡвѣша къ мѣнѣ . како можемѣ съ подроѹжикѣмѣ живѡущѣ и въ печальхѣ соѹщѣ . чьрньчьскы жити.

Кѣ нимѣ же отвѣѣщахѡмѣ . вьсе кѡлико можете благо сътворити сътворите . никого же не оклеветанте . никого же не окрадѣте . никомѸ же не лѣжѣте . оѹбога не прѣзрьите . никого же не ненавидите . влоѹда сѡ въздържите . црѣвьныхѣ съборѣ не отвѡлѡчанте сѡ.

Нѡмощныхѣ милоѹйте . никого же не събѡлазнѣте чюжен чадн не привѡлжанте сѡ . и довѣльны боѹдѣте оѹрокуы вашими.

Ѥще тако творите . недалече боѹдете цсрѣствнаа божна.

(Ізборник 1076 года / подгот. В. С. Гольщенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Десьянов, Г. Ф. Нефедов. Москва, 1965).

Уривок із «Руської правди»

(Широка правда (список Синодальный))

1. Ѥжь оѹвѣеть моѹжь моѹжа то мьстити братѡу врата любо отцо любо сыноѹ любо браточадоѹ любо братню сынови оже ли не боѹдетѣ кто его мьстя то положити за головуѹ 80 гривенѣ аче боѹдетѣ княжь моѹжь или тивоѹна княжя аче ли боѹдетѣ роѹсинѣ любо гридь любо коѹпецѣ любо тивоѹнѣ боярескѣ любо мечникѣ любо изгон любо словенинѣ то 40 гривенѣ положити за нь.

23. Ѥже кто оѹдарить мечѣмѣ не вынезѣ его или роѹкоятѣю то 12 гривне продаже за обидѡу.

25. Ѥже кто кого оѹдарить ватогомѣ любо чашею любо рогомѣ любо тылѣснию то 12 гривенѣ

26. Не тѣрпя ли противоу томоу оударить мечемь то вины емоу в томь нѣтоути

27. Аще ли оутнетъ роукоу и шпадеть роука или оусъхнеть или нога или шко или не оутнетъ тѣ полъ виры 20 гривень а томоу за вѣкъ 10 гривень

28. Аже пѣрстѣ оутнетъ кыи любо то 3 гривны продаже а самому гривна коуиъ

29. Оже придетъ крѣвавѣ моужь. Оже придетъ крѣвавѣ моуже на дворѣ или синѣ то видока емоу не искати нѣ платити емоу продажо 3 грив. Или не боудеть на немъ знаменья то привести емоу видокѣ слово противоу слова а кто боудеть началъ томоу платити 60 коуиъ аче же и крѣвавѣ придетъ или боудеть самъ почалъ а выстоупятъ послоуши то то емоу за платежь вже и вили

(Білецький Л. Руська правда й історія її тексту ; за ред. Ю. Книша. Вінніпег, 1993).

Уривок із «Повісті врем'яних літ»

Въ начало испѣрва створи Бѣ нѣво и землю въ . ѿ . днѣ . въ вторын днѣ . створи твердь иже е^ст посредѣ водѣ . сего же днѣ раздѣлишася воды . полъ ихъ възиде на твѣрдѣ . а полъ ихъ по^а твердь . въ . ѿ . днѣ сътвори море . рѣкы источники и семена . въ . ѿ . снѣце и луиу . и звѣзды . и оукраси Бѣ нѣво . видѣвъ^в же пѣрвыи Ѡ айглѣ старѣишина чини англѣску . помысли в себе рекѣ . сниду на землю и прииму землю . и поставлю столъ свои . на шелацѣхъ сѣверьскихъ . и вуду подовень Бѣ . и ту авѣе свѣрже и съ нѣси . и по немъ спадоша иже вѣша подѣ нимѣ . чинѣ . десатын . вѣ же им^а противнику Сатаналъ . в неже мѣсто постави старѣишину Муханла . сатана же грѣшивѣ помысла своего . и Ѡпадѣ славы пѣрвыи . наре^ст сѧ противни^к Бѣ . по семѣ же въ . ѿ . днѣ . створи Бѣ кыты и гады . и рыбы . и птица пернатыи . и звѣри и скоты и гады . земныи . въ . ѿ . днѣ ств^ори же Бѣ члѣва . въ . ѿ . днѣ почи Бѣ Ѡ дѣлѣ своихъ еже ест сѣвота . и насади Бѣ ран на вѣстоци въ Сдемѣ . и въведе Бѣ ту члѣва егоже созда . и заповѣда ему Ѡ древа всакого гаси . Ѡ древа же едино не гаси . иже е^ст разумѣти зла и добру . и вѣ Адамѣ в ран . и видѣше Бѣ и славаше . егда айгли славаху Бѣ . и шнѣ с ними . и възложи Бѣ на Адама сонѣ . и оусне Адамѣ . и взатѣ Бѣ едино реверо оу Адама . и створи ему жену . и приведе ю къ Адаму . и ре^ст Адамѣ се кость Ѡ кости моего . и пло^т Ѡ плоти моего . си наре^стъся жена . и наре^ст Адамѣ имена всѣмъ ското^м . и птица^м . и звѣре^м . и гадомѣ . и самѣма айглѣ повѣда имени . и покори Бѣ Адаму звѣри и скоты . и шела^сше всеми . и послушаху его .

(Повість врем'яних літ (за Іпатієвським списком). *Літопис руський* ; пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989).

Уривок зі «Сказання про Бориса і Гліба»

Идын (ж) пѣтемъ мыслаше в красотѣ доврѣдѣа своего, и слезами весь, разливашесѣ хотѣа оудръжатисѣа но не може и вси его зраще тако слезна плакахѣсѣа кждо въ дѣши своен, и стѣнаше горестью срѣчною, кто бо не въсплачетъ тоѣ смѣрти пагѣбноѣ, вбразъ бо баше оунылъ бѣлженнаго, и сѣкрѣшено ср(д)це емѣ, вѣ бо жалоситѣвъ правѣднѣвъ же и щедрѣ тихѣ кротокѣ смиренѣ мл(ѣ)тивѣ же и милосердѣ, се бѣлжныи борисѣ мыслаше гѣше видѣ брата мое(г) понѣдѣати зѣлии чѣлвцы да мене ѣбъетъ, то аще кровь мою прольетъ мѣчнкѣ боудѣ гѣ моему а дѣхъ мой приметъ вл(д)ка, таче забывѣ смертиѣю скорбѣ тѣшашесѣ словесы бѣжними, иже погѣбитъ рече гѣ дѣшу свою мене ради и монѣхъ словесѣ обращетъ ю в животѣ вѣчнѣмѣ сѣхранитъ ю и понде радостнымѣ ср(д)цемѣ гѣла не презри мене мл(ѣ)ве гѣи оуповающаго на та но сѣси дѣшу мою милосердѣа твоего ради а не дѣлѣ монѣхъ зла бо соутъ.

(Бугославський С. Українсько-руські пам'ятки XI – XVIII вв. про князів Бориса та Гліба. (Розвідка й тексти). Київ, 1928. XXXIII. Історично-філологічний відділ ВУАН. Зб. № 77. Комісія давнього письменства. Пам'ятки мови та письменства Давньої України. Т.1).

Уривок із Київського літопису

И вблегоша тоу свѣтаючи же соудотѣ, начаша выстѣпати, полци Половецкии акѣ боровѣ, Изоумѣшасѣа кѣзи Роускии, комоу ихъ которомоу поѣхати, вы(с) бо ихъ, вѣщисленое множество и ре(ч) Игорь, се вѣдаюче соврахомѣ на сѣа землю всю, Кончака и Козоу, Боурновича, и Токо(с)внча Коловнча, и Стевнча, и Терьтробнча, и тако оугадаваше вси сосѣдоша с конни, хотѣахоутъ бо вьючесѣа донти рѣкы Донца, молвахоутъ бо вже повѣгнемѣ оутечемѣ сами, а черныя люди вставимѣ, то в(т) Бѣ ны боудетъ грѣхъ, сихъ выдаваше пондемѣ, но или оумремѣ, или живи боудемѣ на единомѣ мѣстѣ, и та рекше вси сосѣдоша с конѣи, и пондоша вьючесѣа, и тако Бѣимѣ попоущеннемѣ, оумзвнша Игорѣа в роукоу, И оумртвнша шюнцо его, и вы(с) печаль велика в полку его

(Полное собрание русских лѣтописей, изд. имп. Археограф. ком. Т. 2. Ипатьевская лѣтопись. С.-Пб., 1908).

Уривок із «Повчань» Володимира Мономаха

Дзъ хѣудый дѣдомѣ своимѣ ярославомѣ, бѣлгванымѣ, славнымѣ, наре(ч)нѣмѣ въ крѣщни, васнани, рѣсьскимѣ именемѣ володимирѣ, шѣмѣ вѣзлюбленымѣ, и мѣтрыю своею мѣномахы ... сѣдѣа на сане(х), помысли(х) в дѣши своки, и похвали(х) ба, иже ма сихъ днѣвъ грѣшнаго допровади, да дѣти мон или инѣ кто слышавѣ сю грамотицю, не посмѣитесѣа, но шмѣ же любо дѣтнѣ монѣхъ, а приметъ е в ср(д)це своѣ, и не лѣни(т)исѣа начнетъ, тако же и трѣжатисѣа, первое, бѣа дѣла, и дѣша своѣя, стра(х) имѣите бѣни в ср(д)ци своемѣ, и мл(с)тынню твора нешкѣднѣ, то бо кѣтъ

начатокъ всакому добру. аще ли кому не люба грамотица си. а не поухриптаются. но тако се рекуть. на далечи пути. да на сане(х) сѣдла. безлѣпицу си молвлять. оусрѣтоша бо ма слы от бра(т)я моея на волзѣ. рѣша потъсниса к на(м). да выженемъ ростиславича. и волость ихъ штиме(м). иже ли не пондеши с нами то мы совѣ буде(м). а ты совѣ. и рѣхъ аще вы са и гнѣвате. не могу вы я ити. ни кр(с)та переступити.

(Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изд. имп. Археограф. ком. Т. I. Лаврентьевская лѣтопись. Москва, 1926).

Уривок зі «Слова о полку Игоревім»

Другого дни вельми рано кровавыя зори свѣтъ повѣдаютъ; чръныя тучя съ моря идуть, хотятъ прикрыти .д. солнца: а въ нихъ трепещутъ синіи мълніи, быти грому великому, итти дождю стрѣлами съ Дону великого: тѣ ся копіемъ приламати, тѣ ся саблямъ потрѣчяти о шеломы Половецкыя, на рѣцѣ Каялѣ, у Дону великого. О Руская земля! Уже не Шеломянемъ еси. Се вѣтри, Стривожи внѣци, вѣютъ съ моря стрѣлами на храбрыя плькы Игоревы! Земля тѣтнетъ, рѣкы мѣтно текутъ; пороси поля прикрывають, стязи глаголютъ, Половци идуть отъ Дона, и отъ моря, и отъ всѣхъ странъ. Рускыя плькы отступниша. Дѣти вѣсови клнком поля прегородиша, а храбрін Русци преградиша чрълеными щиты. Ярѣ тѣре Всеволодѣ! Стонши на борони, прыщещи на вон стрѣлами, гремлещи о шеломы мечи харалужными. Камо Тѣръ поскачаше, своимъ златымъ шеломомъ посвѣчивая, тамо лежатъ поганыя головы Половецкыя; поскепаны саблями калеными шеломы Оварскыя отъ тебе Ярѣ Тѣре Всеволоде. Кая раны дорога, братіе, забывъ чти и живота, и града Чрънигова, отня злата стола, и своя милья хоти красныя Глѣбовны свычая и обычая? Были вѣчи Трояни, минула лѣта Ярославя; были пльци Олговы, Ольга Святъславлича. Тѣй бо Олегъ мечемъ крамоу коваше, и стрѣлы по земли сѣяше. Ступаетъ въ златъ стремянь въ градѣ Тмѣтороканѣ. Тоже звонъ слыша давный великый Ярославъ сынъ Всеволожь; а Владиміръ по вся утра уши закладаше въ Черниговѣ; Бориса же Вячеславлича слава на судѣ приведе.

(Буслаев Ф. И. Историческая хрестоматія церковнославянскаго и древнерусскаго языков. Москва, 1861).

Уривок із Галицько-Волинського літопису

Въ лѣт . ۞ ۞ . ѱ . мн . Приде Батын Кыевоу в силѣ тажыцѣ . многомъ множествомъ силы своен . и шкроужи градъ . и штолпи си Татарскага . и быѣ градъ во шьдержаньи велицѣ . и вѣ Батын оу города . и троци его шьсѣдахоу градъ . и не вѣ слышати ѿ гласа . скрипанна телегъ еѣ . множества ревенна . вельвудъ его . и рьжанна ѿ гласа стадъ конь его . и вѣ исполнена . земля Рускага ратныѣ . паша же в ниѣ Татарина именемъ Товроуль . и тѣ исповѣда имъ всю силоу ихъ . се вахоу братья

его сильныи воеводы . Оурдю . и Бандаръ . Бирюи Кайданъ . Бечакъ . и Меньгоу . и Кююкъ иже вратиса . оувѣдавъ смѣть кановоу . и бы^ѣ каномъ . не ѿ роду же его . но бѣ воевода его перьвыи . Февѣдми богатоуръ . и Боуроунѣдани багатырь иже взя Болгарьскою землю . и Фоуждальскою . инѣхъ вѣщисла воеводъ . иуже не исписахомъ зде . постави же Баты пороки городоу подѣлѣ вратъ Ладьскъ^х . тоу вобѣахоу . пришли дѣбри . порокомъ же бес престани быющимъ . днѣ и ноць . вывнша стѣны . и вознидоша горожаны на изыгъ стѣны . и тоу вѣаше видити ломъ копѣнны . и щетъ скѣпанне . стрѣлы шмрачиша свѣтъ повѣжены^а . и Дмитрови раненоу бѣвшоу . взнидоша Татарѣ на стѣны и сѣдоша того днѣ и ноци . гражанѣ же создаша паки дроугни гра^а школо стое Бѣцѣ . наоутрѣа же прѣдоша на нѣ . и бы^ѣ врань межи ими велика . людем же . оувѣгшимъ и на цркъвь . и на комаръ цркъвныи и с товары своими . ѿ тѣгости повалишася с ними стѣны цркъвныи . и приатъ бы^ѣ гра^а сице воими Дмитрѣа же изведоша тзвена и не оубиша его . моужьства ради его .

(Галицько-Волинсткий літопис (за Іпатіївським списком). *Літопис руський* ; пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989).

Присяжная грамота сѣверскаго князя Дмитрія Коривѣта на вѣрность Ягелму, женѣ его його дружинѣ Ядвигѣ и коронѣ польской, данная въ Краковѣ 18 мая 1388 года

Мы дмитрин . инѣмъ именеиъ . коривѣ^т кнѣ^з литовскии . чинимо то знаио . всѣмъ . кто коли на тои листъ оузритъ . али оуслыши^т . иже довраа рада . наши^х воаръ . и всѣхъ земланъ . инашею доброю волею . не примучени ни приневоленн нѣкотою неволею . велевному . гп^дрю . володиславу королеви польскому . литовському . и рѣ^сскому . и ины^х земля гп^дрви . бра^т нашему . милому . и тѣ^ж велевннн г^нжи ядвигѣ . королици польскон . и ихъ дѣтемъ . и коруни польскон . голдовали ксмо вѣрно и право . не изрүшеною вѣрностью . сюбили ксмо и сюбүемъ поддаваючеса с людми . и с землями . и с городами . и с твержами наши^и . на вѣки вѣкомъ . томү истому володиславу королеви польскому . и ядвигѣ и ихъ дѣтемъ . и коруни польскон . сюбүемы . и шѣчюемы . наша присага . и наша вѣра и чтѣю . иже ѿ тѣ^х мѣстѣ с нашими дѣтми . чистаа вѣрность . и полна . бүдемъ держа^т томү истому королеви . и кго королици . и ихъ дѣтѣмъ . и корунд полскон . а николи ни в одно верема не ѿставати . а ни ѿступити ни на вѣки . и къ ихъ доврому ради^т . а лихого вѣрнѣ . шстерегати . а на того крѣпость . к томү листу . наша печать завѣсилн ксмо .

(Українські грамоти / укл. проф. В. Розов. Т. I. : XIV і перша половина XV в. Київ, 1928).

троудоватын <> и хотѣль насытити(с) ш(т) крохо(т) которын южь были помѣтаны(н) истола богатого <> але нѣхто емоу подати не хотѣль <>

(Пересопницьке Євангеліє, 1556 – 1561).

Уривок з Острозької Біблії

Въсілла звѣзда гасно ѿ востока,
послѣдѣла прѣвен взъвѣщенон ѿ прѣрка.
И приводитъ ѿ прѣсныды трехъ цѣен съ дары,
поклонитисѣ съ вѣрою цѣеви на^а цѣры.
Твоа звѣзда нѣтѣ томѣже послѣдѣе цѣеви,
хотѣ всѣхъ сътворити жителараеви.
И оубываесть лѣна ветхаго завѣта.
В немже ходѣ не поткнетсѣ,
но паче спсѣетсѣ.
Ѹспеніе хс вѣтъ съдѣла посредеѣ земла,
на крѣтѣ рѣцѣ прострѣ всѣхъ к себѣ пріемла.
На немже рѣкописаніе грѣхъ нашихъ растерзавъ,
из ветхаго чѣка нетлѣнно новаго создавъ.

(Острозька Біблія / опрацював і пригот. до друку ермн. архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). Львів, 2006).

Уривок із полемічного твору Івана Вишенського

О лютеѣ, страно грѣшна, людие полны грѣхов, племя злое, сынове беззаконія! Оставьте господа и разгнѣвасте святого Израилева, отвратитесь въспять! Что и еще ұязвляетеся, прилагающе беззаконие ко беззаконію? От главы и до ногъ острѹпѣли есте! От начальникъ, от священникъ и до простыхъ онечистѣли есте! Осмрадиѣли есте гноемъ миролюбна! Образ вожий огноили есте! Нѣсть мѣста цѣлаго от грѣховного недѹга — все стрѹпъ, все рана, все пѹхлина, все гнилство, все огонь пекельный, все волѣзнь, все грѣхъ, все неправда, все лѹкавство, все хитрост, все коварство, все кознь, все лжа, все мечтание, все сѣнь, все пара, все дымъ, все сѹета, все тщета, все привидѣнне — сѹщее ж нѣсть ничтоже. Нѣсть гдѣ плястра приложити на исцѣленне нѣкоея части. Все смертоносный грѣхъ, все пекломъ, адомъ и геенною вѣчною смрѣдитъ!

(Вишенський І. Твори. Архив ЮЗР. К., 1887).

Уривок із «Ключа царства небесного» Герасима Смотрицького

Үчителеве костела рим(ъ)ского <> ты(х) зваща часовъ многіе сло(в)не сказа(л)ницъ косте(л)ныхъ <> яко и писмо(м) з ва(р)стато(в) друка(р)скихъ <> и многими дѣйстве(н)ными скѹтками

з великою пи(л)ністю<,> а потужнимъ стара(н)емъ минуючи свон(х)
 <,> которые шт костела их позна(в)ши в немъ што(с) непристо(й)ное
 ш(т)стүпили <,> оудая(т)са до ва(с) народове рүскіе ро(з)личными
 кшталты и способы <,> выносачи зацность <,> стовеливость <,>
 мо(ж)ность <,> и на(д) вѣѣми по(д) нвом(ъ) зви(р)хность своихъ
 папежо(в) рим(ъ)ски(х) и ш(т) ни(х) оуставланые законы и вѣры
 та(к) же <,> а ваши(х) патрїа(р)ховъ грєцки(х) <,> и ш(т) нихъ
 держаню вѣрү и зако(н) <,> и з вами посполү <,> з недовѣрство(м)
 глүп(ъ)ствомъ <,> и ш(т)щєпє(н)ством змєша(в)ши <,> предъ очима
 вашими явє топчү(т) ногами <,> а призовають ва(с) вѣ єдность <,>
 (Смотріцький Г. Ключь цр(с)тва небесного, 1587).

Лаврентій Зизаній

ТВНОГРАФ Младє^нцємъ

Не простѣ кни*кѣ называйте
 тою грам^матикѣ,
 але наста^нницѣ добрѣ словє^нскомѣ
 языкѣ.
 Научаетъ добре писѣти и дүбре
 читати,
 досконалы^м и пє^нны^м быти анѣ в^н чо^м
 не па^нтѣти.
 Тѣю вы ш спүден малымъ кош^нто^м совѣ^н навывайте,
 а великого са розүмѣ и росторопности з^н неи аѣча^нтє.

(Зизаній Л. Граматика словєньска / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ,
 1980).

Іван Величковський

**В сем столпѣ выражаються вѣршы
 от двох силляб аж до тринаццяти.**

2. Дѣво,
 диво
3. всеї земли!
 Прієми
4. сію хвалу,
 любо малу,
5. працы моя
 во честь твоєя
6. славы составленну,
 тебѣ освященну.

7. Юже раб твой принесе
не от мудра словесе,
8. но от сердца чиста, права,
Зане твоя права слава.
9. Достойно ты никтоже может
восхвалити, всяк [не возможет].
10. Твоя бо слава вышш [е всѣх земных]
И над небесных благопри[емных]
11. Жителей умы, первая по бозѣ
Присно блажима в родѣ вѣрных мнозѣ.
12. Ты еси столп славы, пречистая дѣво,
Дивнѣйшее міру над седм дивов диво.
13. Седм дивов погибоша, твоя, о [мати],
Столп крѣпости вовѣки будет преб[ывати].

ПРЕСѢКАЕМЫЙ
ест вѣрш,
который єдни імена пресѣкши,
другіє імена посредѣ их вомѣщает.

МногАя Із не СУЩых Созда сеи твоРенІА
ДаДѣм ХеРувиИмСкую Тому гѣСнь хВАленіа.

[Маю] Миру дАТИ Радость І соДѣлоВАти слАдость.

(Давня українська література : методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу «Історія української літератури Х – ХVІІІ ст.» / авт.-упор. Т. І. Колотило, О. А. Рарицький. Кам'янець-Подільський, 2005).

Климентій Зіновій
**ПРИПОВѢСТИ [АБО Т Е(Ж) ПРИСЛОВІА]
ПОСПОЛИТЫ Е...**

А

- Абы м(с)цѣ на мѣнѣ свѣтивъ, а свѣзды
хо(ч) и такъ.
Абы голова здорова, а все тоѣ будѣ(т).
Абы з насъ да і осталосл.
Абы побрѣ(н)качѣ, а будуть послухачѣ.
Абы дша сыта да тѣло нѣ наго.
Або свѣти або вонъ лѣти.
Ажъ волосы вянуть.

Абы з ру(к), а з но(г) хо(ч) хто іны(и)
зды(и)ми.

Ахъ мо(и) батко що ма(в) то витрусивъ.

Ахъ заснула нѣ чула чѣ(р)гу промолоча.

А мнѣ буга(и) выссавъ.

Абы та(н)цувати умѣвъ, а робити и лихо
навчить.

Абы (б) ты(л)ко обложити: а було (б) около
чого ходити.

А чи хрѣнь єго ба(и)дужѣ.

Андрѣи за всѣхъ му(д)рѣи, продавъ халупу,
а самъ улѣзъ у дупу.

(Давня українська література : методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу «Історія української літератури Х – ХVІІІ ст.» / авт.-упор. Т. І. Колотило, О. А. Рарицький. Кам'янець-Подільський, 2005).

Уривок із літопису Самовидця

Року 1663.

[Чорна рада у Ніжині]

Зараз по веснѣ заводится на новое лихо, чого за иних гетманов не бивало, то есть чорной ради. А то зараз фортеліов заживает Бруховецкій и докучает его царскому величеству, о той радѣ просячи, жеби кого зволил его царское величество на тую раду послати. И так на жадання запорожцов и тих полков, которіе ся привязали до Бруховецкого, висилает его царское величество околничого князя Великогагина и столника Кирила Юсифовича Хлопова, о которих зближенню взявши вѣдомость, Бруховецкій зараз, вишовши з Гадячого, простует ку Батурина, переймаючи тых посланих от его царского величества, а своих розсилает по всѣх полках с писмами, жеби усе посполство стягалос под Нѣжин у раду и Нѣжин рабовати, на которіи писма що живо рушили з домов не тилко козацтво, але усе посполство купами, а не полками. А гетман Сомко, козаков значних с полковниками скупивши, притягл под Нѣжин, где и полковник нѣжинскій увесь полк свой скупил зо всего Сѣвера, бо то один полк бил и Стародубовщина. Але тое собрання Сомково нѣ на що обернулося, поневаж юже Бруховецкій лѣпшую ласку з запорожцями мѣл у его царского величества, а то за стараніем епископа Мефтодія, которого Бруховецкій запобѣгл подарунками и обетницями розними, яко то люде звикли дарами уводитися. И так з другои стороны мѣста Бруховецкій, зейшовшиися з околничим Великогагином, з которим немало люду военного от царского величества было, подступили под мѣсто войска немаліе, а наибольшей посполства, где москва не бавячися в полю, увойшла уся у город Нѣжин и стала по господах в обох мѣстах — старом и новом.

(Давня українська література : методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу «Історія української літератури Х – XVIII ст.» / авт.-упор. Т. І. Колотило, О. А. Рарицький. Кам'янець-Подільський, 2005).

Григорій Сковорода
Сад божественных пѣсней
Пѣснь 18-я

Ой ты, птичко жолтобоко,
Не клади гнѣзда високо!
Клади на зеленой травкѣ,
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью
От, от! кохти он острит!
Стоит явор над горою,
Все кивает головою.
Буйны вѣтры повывають,
Руки явору ламають.
А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко;
Видно воду аж до дна.
На что ж мнѣ замышляти,
Что в селѣ родила мати?
Нехай у тѣх мозок рвется,
Кто високо вгору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротати мильй вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человек.

(Давня українська література : методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу «Історія української літератури Х – XVIII ст.» / авт.-упор. Т. І. Колотило, О. А. Рарицький. Кам'янець-Подільський, 2005).

ОРІЄНТОВНА СХЕМА ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

1. Загальна характеристика тексту:

- автор (якщо є);
- час написання тексту;
- список, редакція;
- тема, ідея, жанр;
- композиція (визначити частини тексту, їхнє смислове значення в загальній структурі тексту); тип тексту (опис, розповідь, міркування);
- сфера функціонування (безпосереднє усне спілкування, світська оригінальна і перекладна література, релігійна оригінальна і перекладна література, юридичні документи).

2. Мовні особливості тексту:

2.1. Фонетика:

- слова з давньоукраїнськими, старослов'янськими рисами; які з них домінують і чому?
- фонетичні риси, характерні для періоду створення тексту;
- висновок про фонетичні особливості тексту.

2.2. Морфологія і словотвір:

- старослов'янські, давньоукраїнські форми слів: їх кількісне співвідношення, причини перетворення тих чи інших форм;
- використання архаїчних форм та відображення нових морфологічних і словотворчих особливостей у тексті;
- типові форми і словотворчі моделі для тексту, їх співвідношення з провідними тенденціями розвитку української літературної мови періоду створення пам'ятки.

2.3. Лексика і фразеологія:

- лексико-фразеологічний склад тексту щодо походження (власна/запозичена, старослов'янська/українська лексика і фразеологія), щодо сфери використання (книжна/розмовна, архаїчна/нова, пасивна/активна);
- абстрактна/конкретна лексика, причини домінування однієї з них;
- тематичні групи слів;
- термінологічна лексика і фразеологія.

2.4. Синтаксис:

- домінування певних типів речень у тексті, ступінь їх поширення і складності;
- типова синтаксична конструкція тексту, їх зумовленість жанром і традиціями в розвитку літературної мови періоду створення пам'ятки.

3. Стилiстичні особливості тексту:

- характерні особливості стилістичної організації тексту;
- використання стилістичних засобів літературної мови (стилістичні фігури, синонімічні ряди, антоніми, тропи тощо).

4. Загальний висновок про мову тексту, про приналежність його до певного типу літературної мови. Місце та значення пам'ятки в історії української літературної мови в цілому.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Предмет, завдання і значення курсу історії української мови.
2. Зв'язок курсу з іншими дисциплінами.
3. Зміст поняття «літературна мова» на різних етапах розвитку мови.
4. Основні джерела вивчення історії української літературної мови.
5. Підходи до періодизація історії української мови.
6. Погляди учених на походження української мови.
7. Зародження писемності та виникнення літературно-писемної мови у Київській Русі.
8. Особливості мови перекладної літератури Київської Русі.
9. Мова оригінальної літератури Київської Русі.
10. Особливості давньоукраїнської мови ділової писемності.
11. Мова літописів Київської Русі.
12. Мовностилістичні особливості «Слова о полку Ігоревім».
13. Руська мова у Великому князівстві Литовському.
14. Мова українських грамот XIV – XVI ст.
15. Переклади релігійної літератури «простою мовою».
16. Значення Пересопницького Євангелія у розвитку української літературної мови.
17. Поява і розвиток друкарства в Україні. Діяльність І. Федорова.
18. Києво-Могилянська академія як центр освіти, давньої української мови та літератури.
19. Мовотворча діяльність Феофана Прокоповича.
20. Граматична обробка літературної мови. Перші українські граматики і словники.
21. Мова полемічної літератури XVI – початку XVII ст.
22. Мова творів Івана Вишенського.
23. Мова богословсько-дидактичних віршів.
24. Мова ділової писемності канцелярій Гетьманщини.
25. Мова козацьких літописів.
26. Особливості мови шкільних драм, різдвяних і великодніх віршів, інтермедій.
27. Мова віршів Івана Некрашевича.
28. Мовотворчість Григорія Сковороди.
29. Роль південно-східного наріччя у формуванні нової української літературної мови.
30. І. Котляревський – зачинатель української літературної мови. Народномовна основа творів І. Котляревського.
31. Розвиток української літературної мови в період від І. Котляревського до Т. Шевченка.
32. Боротьба за літературну мову на народній основі в Галичині.
33. Мовотворчість поетів-романтиків кінця XVIII – початку XIX ст.
34. Словники української мови першої половини XIX ст.

35. «Грамматика малороссийского наречия» О. Павловського.
36. Правописні системи української мови в XIX ст. і полеміка навколо них.
37. Джерела мовотворчості Т. Шевченка.
38. Багатство мовних засобів творів Т. Шевченка.
39. Роль Т. Шевченка в історії української літературної мови.
40. Початки нової філософії літературної мови у мовознавчих поглядах і науковій діяльності Михайла Драгоманова.
41. П. Куліш в історії української літературної мови.
42. Лінгвоцид української мови.
43. Боротьба визначних діячів української культури за право вільного розвитку української мови й культури.
44. Боротьба Івана Франка за єдину українську літературну мову.
45. Значення мовотворчості Лесі Українки для розвитку української літературної мови.
46. Мовні позиції та мовотворча діяльність Б. Грінченка.
47. Мовні дискусії другої половини XIX – поч. XX ст.
48. Питання граматичного й лексичного унормування української літературної мови в українській пресі XIX – початку XX ст.
49. Українська мова в науковій і художній творчості Михайла Грушевського.
50. Агатангел Кримський як історик української літературної мови.
51. Іван Огієнко як історик української мови.
52. Граматики і словники української мови у XX ст.
53. Розвиток українського мовознавства за радянської доби.
54. Українське мовознавство в діаспорі.
55. Стан української мови у 40 – 50 рр. XX ст.
56. Державний статус української мови. Правова основа державності української мови.
57. Соціолінгвістична ситуація в сучасній Україні.
58. Зміни в сучасному українському правописі.
59. Сучасні дослідження з історії української літературної мови.
60. Тенденції розвитку сучасної української мови.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Контроль знань, умінь і навичок студентів є невід'ємною складовою освітнього процесу. Завдяки систематичному контролю успішності здобувача освіти викладач має можливість виявляти рівень теоретичної та практичної підготовки студента: глибину і міцність теоретичних знань, володіння термінологією, здатність творчо використовувати знання для вирішення практичних завдань на будь-якому етапі навчання.

Система контролю з історії української мови охоплює поточний, модульний та підсумковий контроль.

Об'єктами поточного контролю є успішність виконання практичних завдань, самостійних робіт та індивідуальних завдань, відвідування лекційних та практичних занять; модульного – рівень засвоєння теоретичних питань змістового модуля та володіння необхідними практичними вміннями; підсумкового – рівень засвоєння теоретичних знань курсу та володіння практичними вміннями аналізу літературних пам'яток.

Форми контролю: усне опитування, тестування, виконання індивідуально-дослідних завдань, модульні та підсумкова контрольні роботи.

Оцінювання здобувача освіти за весь період опанування курсу здійснюється за відповідними шкалами ECTS та національною, які узгоджені між собою і застосовуються в процесі кредитно-модульної системи навчання.

Шкала оцінювання здобувачів вищої освіти

ECTS	Бали	Зміст
A	90 – 100	відмінно
B	82 – 89	добре
C	74 – 81	добре
D	64 – 73	Задовільно
E	60 – 63	достатньо
FX	35 – 59	незадовільно з можливістю повторного складання
F	1 – 34	незадовільно з обов'язковим повторним курсом

**Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів
за шкалою ECTS та середньозваженим балом**

Оцінювання в системі ECTS	Середньо-зважений бал	Критерії оцінювання
A	4,51-5,00	Здобувач вищої освіти глибоко засвоїв теоретичний матеріал, вільно володіє термінологією, грамотно відповідає на поставлені запитання, вміє розпізнавати вивчені мовні явища, класифікувати та трансформувати їх; на високому рівні володіє навичками текстуального аналізу літературної пам'ятки, виявляє мовленнєво-творчі та аналітичні здібності, демонструє новітні підходи до аналізу мовних засобів тексту.
B	4,01-4,5	Здобувач вищої освіти достатньо глибоко засвоїв теоретичний матеріал, вміє аргументувати свою думку, проте допускає неточності у відповіді; володіє навичками текстуального аналізу літературної пам'ятки, добирає докази на підтвердження висловленої думки.
C	3,5-4,0	Здобувач вищої освіти засвоїв теоретичний матеріал, вміє аргументувати свою думку, проте допускає окремі стилістичні та граматичні неточності у відповіді, інколи порушує логіку викладу основного матеріалу; володіє навичками текстуального аналізу літературної пам'ятки за поданим зразком, самостійно виправляє допущені помилки.
D	2,82-3,49	Здобувач вищої освіти засвоїв основний теоретичний матеріал, допускає істотні помилки під час відповіді на видозмінені запитання, окремі стилістичні та граматичні неточності у відповіді, інколи порушує логіку викладу матеріалу; виконує значну частину текстуального аналізу літературної пам'ятки за поданим зразком.
E	2,51-2,81	Здобувач вищої освіти засвоїв основний теоретичний матеріал за одним джерелом, допускає суттєві помилки під час відповіді на видозмінені запитання, мовленнєві помилки; на елементарному рівні називає окремі мовні засоби, представлені у тексті, ілюструє

		їх одним-двома прикладами, із допомогою викладача намагається фрагментарно аналізувати текст.
FX	2,00-2,5	Здобувач вищої освіти має низький рівень знань із дисципліни, допускає суттєві помилки у відповіді, не вміє пов'язувати теоретичний матеріал із практикою; відсутні елементарні навички текстуального аналізу літературної пам'ятки.
F	0,00-1,99	Здобувач вищої освіти має низький рівень знань із дисципліни, не користується науковою термінологією, допускає суттєві помилки у відповіді, не вміє пов'язувати теоретичний матеріал із практикою; відсутні практичні навички текстуального аналізу літературної пам'ятки, що є підставою для повторного вивчення дисципліни.

Загальну підсумкову оцінку з дисципліни визначають на основі середньозваженого бала за національною шкалою і виставляють у відомість обліку успішності та залікову книжку за двома шкалами оцінювання: національною і ЄКТС. Середньозважений бал (Сб) із дисципліни визначають на основі:

✓ встановленого вагового коефіцієнта (ВК) дисципліни (дорівнює 1, що згідно з робочою навчальною програмою розподіляється окремо за кожний вид роботи, зокрема: ВК за роботу на практичному занятті дорівнює 0,6; тематичний контроль (ТК), модульна контрольна робота (МКР) – по 0,1); самостійна робота студента (СРС) та індивідуальна робота студента (ІРС) – по 0,1; залік (виставляють за результатом виконання всіх передбачених програмою завдань);

✓ середньоарифметичного значення оцінок, одержаних студентом за кожний вид роботи відповідно до робочої програми за національною шкалою.

Визначення за таблицею підсумкової оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS.

Відповідність шкал оцінювання (національної та європейської (ECTS))

Оцінка ECTS	Середньозважений бал, що формує інтервальну шкалу	Національна оцінка	
		1	2
		3	
A	4,51-5,00	5	<i>Відмінно</i> – високий рівень володіння теоретичними знаннями й практичними вміннями

B	4,01-4,50	4	<i>Добре</i> – достатній рівень володіння знаннями навчального матеріалу, вміннями їх практичного впровадження
C	3,50-4,00	4	<i>Добре</i> – середньо-достатній рівень володіння теоретичним матеріалом та готовності до оперування набутими вміннями й навичками
D	2,82-3,49	3	<i>Задовільно</i> – середній рівень володіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками
E	2,51-2,81	3	<i>Задовільно</i> – рівень володіння теоретичним матеріалом, практичними вміннями й навичками визначається нижче середнього
FX	2,00-2,50	2	<i>Незадовільно</i> – низький рівень володіння навчальним матеріалом, студент не спроможний опанувати практичні вміння без додаткових занять із дисципліни
F	0,00-1,99	2	<i>Незадовільно</i> – низький рівень знань із дисципліни, відсутність практичних умінь і навичок, що є підставою для повторного вивчення дисципліни

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ³

Агіографія (грец. autos – сам і graphō – пишу) – літературний жанр, призначений для розповіді про святого; життя святого.

«Азбучна війна» – боротьба української громадськості Галичини в ХІХ ст. проти спроб латинізувати український алфавіт.

Акафіст (грец. akathistos – спів) – гімн на честь Ісуса Христа, Богородиці чи святого, який виконувався стоячи.

Абрис (грец. ᾠρίστος – невизначений) – проста форма минулого часу, яка виражала єдину, моментальну або тривалу нерозчленовану дію, що відбувалася в минулому.

Апócrиф (грец. apokryphos – схований, таємний) – оповідання легендарного характеру про осіб і події з біблійної історії, які не входять у канонічний текст Святого Письма.

Астеріск (от греч. asteriskos – зірочка) – спеціальний знак * на початку кожної окремо вживаної гіпотетичної одиниці (будь-якого звука чи праформи праслов'янської мови).

Берестяні грамоти – пам'ятки давньої східнослов'янської писемності (ХІ – ХV ст.), написані на доступному дешевому матеріалі – бересті («корі, лубі берези»).

Біблія (грец. βιβλία – збірка книг) – збірка різних за характером, мовою та часом написання творів (VIII ст. до н. е. – II ст. н. е.), яка лежить в основі богослужіння та догматики християнства та іудаїзма, визнається ними священними.

Глаголиця – одна з двох (за більшістю версій, перша) слов'янських азбук, призначена для перекладу грецьких богослужбових книг на слов'янську мову та проведення церковних служб слов'янською мовою.

Гражданський шрифт («гражданка») – друкарський шриффт, запроваджений у Росії після реформи 1708 – 1710 рр. замість півуставу для книг світського характеру, складався з 32 літер, характеризувався спрощеним написанням літер, відсутністю діакритичних знаків і скорочень.

Грамматика О. Павловського – перша в українському мовознавстві друкована граматика живої народної української мови.

Грамоти – найдавніші староукраїнські короткі ділові документи, якими фіксувалися юридичні операції приватного та державного характеру.

Графіті (графіто) – давній видряпанний напис на архітектурній споруді або предметі побуту.

Давньоруська мова – одна з двох літературно-писемних мов Київської Русі, що розвинулася на традиціях церковнослов'янської мови, народною основою її була київська говірка давньоукраїнської мови.

---

³ У словнику використано матеріали, розміщені в енциклопедії «Українська мова» (Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.).

Драгоманівка – фонетичний правопис, який виробила в 70-рр. XIX ст. у Києві група українських філологів та інших культурних діячів (до неї входив і М. Драгоманов) під керівництвом П. Житецького для укладання словника української мови.

Другий південнослов'янський вплив – вплив південнослов'янської писемності на східнослов'янську, пов'язаний із реформаторським культурно-освітнім рухом XIV ст., започаткованим на Афоні.

Емський акт 1876 р. – таємне розпорядження російського уряду про заборону друку і ввезення з-за кордону до Росії без спеціального дозволу українських оригінальних та перекладних книжок і припинення театральних вистав українською мовою, а також друкування українських текстів до музичних нот. Дозволялося лише друкувати історичні пам'ятки та художні твори, але на основі російського алфавіту.

Євангеліє (грец. euangelion – добра звістка) – жанрове визначення перших чотирьох книг Нового Заповіту.

Житіє – епічний повчальний твір із розвинутим сюжетом, побудований на матеріалі біографії реальних або легендарних осіб, котрих християнська церква проголосила святими.

Західноукраїнська мовно-літературна практика – варіант української літературної мови зі специфічними ознаками, зумовленими історичними, політичними, соціальними та мовними (діалектними) чинниками, який функціонував на західноукраїнських землях упродовж XIX – I пол. XX ст.

Звуковé письмó – тип письма, в якому графічні знаки позначають склади або окремі звуки.

Зредукóвані звúки – спільнослов'янські короткі голосні /ъ/, /ь/, що виникли внаслідок редукції індоєвропейських /й/, /ї/.

Извóд – регіональний різновид старослов'янської мови, що виникав під впливом живого мовлення, редакція старослов'янської пам'ятки.

Імперфéкт – проста форма минулого часу, що виражала дію в минулому, тривалу і не обмежену в часі, а також дію повторювану.

Інтермédія (лат. intermedius – проміжний, середній) – невеликий за обсягом розважальний драматичний твір переважно комічного характеру, який виконували між діями шкільної драми.

Істóрія української мóви – наука, що вивчає походження, становлення, основні тенденції історичного розвитку української мови.

Канонічний текст – текст, обов'язковий для користування у незмінному варіанті.

Кири́лиця – одна з двох давніх слов'янських азбук, призначена для перекладу грецьких богослужбових книг на слов'янську мову та проведення церковних служб слов'янською мовою.

Козацькі літóписи – історико-літературні твори, що виникли у козацькому середовищі і виражали його ідеологію, бачення історичних подій.

Койне (грец. «спільний діалект») – загальнонародна мова, що виникає на основі одного панівного діалекту, але вбирає й особливості інших діалектів.

Кулішівка – український фонетичний правопис, застосований П. Кулішем у «Записках о Южной Руси» та в «Граматці».

Літ́опис – історична проза, в якій розповідається про історичні події, розташовані у хронологічному порядку.

Літературна мова – багатозначний термін, що вживається в декількох значеннях: «писемна мова», «вищий унормований тип фіксації загальнонародної мови».

Макароні́чна мова – механічна суміш слів чи висловів із різних мов або переінакшення їх на іноземний лад.

Максимовичі́вка – історико-етимологічний правопис, опрацьований і теоретично обґрунтований М. Максимовичем.

Манускрі́пт (лат. *manuskriptum* – рукою написане) – давній рукопис.

Міне́я (грец. *minea* – місячний) служі́бна (Часосло́в) – хронологічно впорядковані тексти церковних відправ на кожен день місяця, серед яких особливе літературне значення мали поетичні та образні, емоційно насажені тести пісень.

Мовна полі́тика – сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі.

Напіву́стáв – графічний різновид письма, що розвинувся в середині XIV ст. з уставу і характеризувався значно меншими порівняно з уставом літерами, які часто писалися з нахилом вправо, недотриманням геометричної форми і виносом у надрядок.

Нова українська (новоукраїнська) мова – термін на позначення української мови з кінця XVIII ст.

Норма мовна – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства.

Палі́мпсест (грец. *παλιψηστον*, від *παλι* – знову + *ψηστός* – зіскоблений) – старовинний рукопис, зазвичай пергаментний, із якого змивався (чи зіскоблювався) старий текст, а на його місці писався новий.

Пам’ятка мови – писемний текст (графіті, підпис у документі, напис на монеті, вкраплення в тексті іншомовного джерела, рукопис або стародрук), який дійшов до нас із часу написання і зберігає особливості мови відповідного хронологічного зрізу.

Панегі́рик (грец. *hanēgyrikos logos* – урочиста промова) – жанр ораторської і поетичної творчості, похвальне слово на честь видатних осіб.

Патері́к (грец. *patericon*, від *pater* – батько) – збірник оповідань церковно-релігійного змісту про життя ченців певного монастиря.

Періодизація історії української мови – встановлення послідовності відносно цілісних етапів функціонування мови та їх хронологізація.

Перфѣкт – складена форма минулого часу, яка означала певний стан, що виник унаслідок минулої дії.

Перший південнослов'янський вплив – вплив південнослов'янської писемності на східнослов'янську, пов'язаний з діяльністю братів-греків Кирила та Мефодія – творців старослов'янського письма та їхніми учнями, завдяки яким поширився серед слов'янських країн так званий правопис Костянтинів (кирилиця).

Писѣмність – особлива форма фіксації людського мовлення за допомогою спеціальної системи графічних знаків для передавання інформації на відстані та закріплення в часі.

Письмо́ – знакова система фіксації мови за допомогою графічних елементів.

Плюсквамперфѣкт (лат. plus quam perfectum – більше, ніж перфект) – аналітична форма минулого часу, що означала передминулу дію, що відбулася раніше іншої минулої дії.

Повноголѣсся – сполуки -оро-, -оло-, -ере-, -еле-, що виникли із праслов'янських -ор-, -ол-, -ер-, -ел- у позиції між приголосними.

Повчання – літературний жанр із виразною морально-дидактичною метою, яка розгортається у формі риторичних настанов, підкріплених авторитетними писемними джерелами.

Послання – різновид епістолярного жанру; твір, який за формою та вказівкою на адресата нагадує епістолу, а за змістом і публіцистичним викладом відтворює актуальні проблеми свого часу.

Прѣповідь (казання) – жанр ораторсько-публіцистичної прози в давній літературі; текст урочистого або релігійно-повчального характеру.

Прабатьківщина слов'ян – територія, де слов'яни зародилися як окремий етнос.

Прамѣва – мова, з діалектів якої виникла група споріднених мов.

Праслов'янська (спільнослов'янська) мѣва – прамова всіх слов'янських мов, діалектами якої послуговувалися давньослов'янські племена.

Праформа (архетип) – вихідна для пізніших утворень мовна форма, реконструйована на основі закономірних відповідників у споріднених мовах.

Проста мова – уживана в староукраїнських пам'ятках назва літературної мови XIV – XVII ст. на живомовній основі.

Протослов'янська мѣва – сукупність індоєвропейських діалектів, покладених в основу праслов'янської мови.

Протоукраїнські говори (діалекти) – термін, уживаний Ю. Шевельовим на позначення реконструйованих територіально-діалектних утворень VI – VII ст., що лягли в основу формування української мови.

Псалѣм (грец. psalmos – пісня) – пісня релігійного змісту.

Псалти́р – збірник релігійних пісень і гімнів.

Редакція (лат. redactus – приведення до ладу) – різновид тексту (варіант) літературного твору, який з'являється внаслідок зміни автором або кимось іншим його обсягу, ідейно-художнього змісту або стилю.

Рукі́пис – давня писемна пам'ятка; написаний від руки чи надрукований текст; поданий у видавництво авторський текст.

Руська мова – вживана в староукраїнських пам'ятках назва літературної мови XIV – XVII ст.

Середньоукраїнська мова – термін, запропонований Ю. Шевельовим на позначення мови XIV – XVIII ст.

Сказання – розповідь про дійсні події, викладені образно, у художньому стилі.

Скорі́пис (курсів) – особлива форма кириличного письма, що утвердилася з кінця XVI ст. і характеризувалася з'єднанням спрощених за формою літер, нахилом їх управо, рідше – вліво.

Слов'янорусська (слов'яноукраїнська) мова – церковнослов'янська мова, що включає живі елементи загальнонародної мови.

Спі́сок – рукописна копія певного твору, його варіант.

Стародрук – видана типографським способом (на відміну від рукопису) пам'ятка мови (літератури) певної історичної епохи.

Старослов'янська мова – умовна назва першої зафіксованої писемністю літературної мови давніх слов'ян, досліджувана за пам'ятками IX – XI ст. Склалася на живомовній основі солунсько-македонських діалектів давньоболгарської мови, вживалася для перекладу з грецької Святого Письма богослужбових і філософських текстів. Її створення пов'язане з діяльністю першовчителів Кирила й Мефодія та їхніх учнів.

Староукраїнська мова – один із загальних термінів на позначення української літературної мови XIV – XVIII ст. Староукраїнський – той, що стосується часового проміжку XIV – XVIII ст.

Супі́н – іменна дієслівна форма, що виникла внаслідок скам'яніння іменника -й- основи і яку вживали на позначення мети дії при дієсловах руху.

Сучасна українська літературна мова – мова сучасних засобів масової інформації, ділового спілкування, науки, освіти, художньої творчості, розмовного стилю.

Теорія трьох стилів – вчення про поділ мови на три стилі («слоги»): високий, середній і низький.

Ті́тло (греч. titles – напис) – спеціальний значок скорочення у часто вживаних словах.

Українізація – розширення суспільних функцій української мови, упровадження її до офіційного вжитку в державних, політичних, громадських і культурно-освітніх установах та організаціях у 20-х рр. XX ст. на території УРСР та в місцях компактного проживання українців в інших республіках СРСР.

Українська мова – мова корінного населення України, а також українців, що проживають за її межами.

Уста́в (унціа́л) – близький за формою до візантійського унциального, тобто одновимірного, тип письма IX – XIV ст.; урочисте письмо, яке характеризувалося рівними великими літерами і відступами між ними.

Ході́ння («хоже́ніє») – твір, у якому паломник (мандрівник до святих місць) розповідав про побачене і почуте в далеких краях.

Хро́ніка (грец. *chronos* – час, *grapho* – пишу) – вид історико-мемуарної прози, для якої властиве ведення записів про історичні події в хронологічній послідовності.

Церковнослов'янська мова – територіальний варіант старослов'янської мови, яка виконувала функції писемно-літературної церковної мови на певній слов'янській території впродовж XI – XVIII ст.

Чѣгья Мінѣя – збірник житій, легенд, повчань на кожен день, призначений для літургійного або індивідуального читання.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література:

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови : практичний курс : навч. посібник. Львів : Світ, 1993. 376 с.
2. Баденкова В. М. Історія української літературної мови : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, 2017. 148 с.
3. Блик О. П. Історія української літературної мови : практичні заняття. Київ, 1987. 186 с.
4. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 2 : Літературно-писемна мова Київської Русі (X – XIV ст.). Стара українська літературна мова (XIV – XVIII ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 111 с.
5. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. III : Нова українська літературна мова (I пол. XIX ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 143 с.
6. Зінченко С. В., Коваленко В. Г., Шевченко С. П. Історія української літературної мови. Ч. 4 : Нова українська літературна мова (60-ті роки XIX ст. – поч. XX ст.) : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 67 с.
7. Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; автор передмови С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 1996. 288 с.
8. Конобродська В. Л. Історія української літературної мови. Практичні заняття. Житомир, 2002. 200 с.
9. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
10. Курс історії української літературної мови. Т. 1. (Дожовтневий період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1958. 596 с. ; Т. 2. (Радянський період) / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1961. 567 с.
11. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови XI – XVIII ст. : навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Луганськ : Ноулідж, 2012. 116 с.
12. Медвідь Н. С. Історія української літературної мови. Контрольно-тренувальні завдання : навчально-методичний посібник. Луганськ : Ноулідж, 2012. 88 с.
13. Москаленко А. А. Хрестоматія з історії української літературної мови. Київ : Радянська школа, 1954. 98 с.
14. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / упорядник і автор історично-біографічного нариса та приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
15. Плещ П. П. Історія української літературної мови. Київ : Вища школа, 1971. 423 с.

16. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

17. Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. Київ, 1922. 188 с.

Додаткова література:

1. Бабій І. С. Вивчення мови і стилю «Енеїди» І. П. Котляревського. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 9. С. 32 – 37.

2. Бандура О. Становлення й розвиток письма (основні етапи). *Українська мова та література*. 1999. № 4. С. 8 – 9.

3. Бевзенко С. П. Історія вивчення української мови : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1991. 231 с.

4. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша. Вінніпег, 1993. 166 с.

5. Білодід І. К. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови. Київ, 1964. 134 с.

6. Білодід І. К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов. Київ, 1979. 200 с.

7. Білодід І. К. Києво-Могилянська академія і розвиток східнослов'янських літературних мов у XVII – XVIII ст. Київ, 1973. 200 с.

8. Богумил О., Житецький П. Начерк історії літературної української мови. До Ів. Котляревського. *Україна : науковий трьохмісячник українознавства*. Київ, 1914. Кн. 2. С. 7 – 28.

9. Боярова Л. Г. Юрій Шевельов про мовну політику в радянській Україні. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. : Філологія. 2009. № 843, вип. 55. С. 15 – 19.

10. Браїчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 154 с.

11. Бугославський С. Українсько-руські пам'ятки XI – XVIII вв. про князів Бориса та Гліба. (Розвідка й тексти). Київ, 1928. XXXIII. Історично-філологічний відділ ВУАН. Зб. № 77. Комісія давнього письменства. Пам'ятки мови та письменства Давньої України. Т. 1.

12. Булаховський Л. А. Питання походження української мови. Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. 218 с.

13. Булаховський Л. А. Українська мова в документальному письменстві XIV і пізніших століть. *Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5 т.* Київ, 1977. Т. 2. С. 36 – 43.

14. Бурячок А. А. І. Котляревський в історії української літературної мови. *Рад. літ-во*. 1969. № 9. С. 27 – 32.

15. Бурячок А. Мовна ситуація в Київській Русі. *Науково-інформаційний вісник*. 2012. № 2 (79). С. 52 – 57.

16. Бурячок А. А. Про концепцію нової редакції українського правопису. *Мовознавство*. 1995. № 1. С. 16 – 19.

17. Буслаев Ф. И. Историческая хрестоматия церковнославянского и древнерусского языков. Москва, 1861. 1632 с.
18. Ващенко В. С. Народно-образні слова у поезіях Т. Г. Шевченка. 1985. № 2. С. 33 – 37.
19. Видайчук Т. Л. Відбиття другого південнослов'янського впливу у графіці та орфографії українських рукописних житійно-повістевих пам'яток XVI ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 97 – 105.
20. Вишенський І. Твори. *Архив ЮЗР*. Київ, 1887.
21. Галицько-Волинський літопис (за Іпатіївським списком). *Літопис руський*; пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989.
22. Гарчев П. І. Из спостережень над українською лексикою «Повісті врем'яних літ». *Слово і час*. 2000. № 10. С. 22 – 28.
23. Геращенко О. М. Історія композиції та формуляра українських гетьманських універсалів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 1996. 20 с.
24. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ: Б. в., 2011. 35 с.
25. Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку. *II Міжнародний конгрес україністів*. Львів, 1993. С. 7 – 12.
26. Горбач О. Історія української мови. Мюнхен, 1992. 1339 с.
27. Горещький П. Й. Історія української лексикографії. Київ: АН УРСР, 1963. 243 с.
28. Горобець В. Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. Київ, 1979. 145 с.
29. Грималовський І. С. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2006. 20 с.
30. Грунський М. Нариси з історії української літературної мови. Львів, 1941. 355 с.
31. Грещук В. Мовна ситуація в Галичині кінця XVIII – початку XIX століття. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. україністів. Мовознавство: зб. наук. статей*. Чернівці: Рута, 2003. С. 168 – 173.
32. Давня українська література: методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу «Історія української літератури X – XVIII ст.» / авт.-упор. Т. І. Колотило, О. А. Рарицький. Кам'янець-Подільський, 2005. 204 с.
33. Дем'ячук Г. «Пересопницьке Євангеліє» і рідна мова. *Вісті Рівненщини*. 1991. 16 травня. С. 3.
34. Державна програма розвитку української та інших національних мов на Україні. *Українська мова і література в школі*. 1991. № 6. С. 3 – 21.

35. Дзєндзелівський Й. З історії української лексикографії першої половини ХІХ ст. *Мовознавство: доповіді і повідомлення Другого міжнародного конгресу українців*. Львів, 22 – 28 серпня 1993 р. Львів : Б. в., 1993. С. 222 – 227.
36. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини ХVІІ ст. : збірник актових документів / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. Київ : Наук. думка, 1981. 316 с.
37. Добосєвич У. Релігійне письменство у формуванні української книжної мови ХVІ – першої половини ХVІІ ст. *Християнство і українська мова. Матеріали наукової конференції*. Київ, 5 – 6 жовтня 2000 року. С. 353 – 361.
38. Добосєвич У. Роль влади і церкви у формуванні статусу і престижу української мови в ХVІ – першій половині ХVІІ ст. *Мова і суспільство* : зб. наук. праць. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 4. С.81 – 87.
39. Єдлінська У. З історії боротьби за єдину літературну мову в Закарпатті в 1919 – 1938 рр. *Філологічний збірник* / відп. ред. : І. К. Білодід. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 96 – 111.
40. Єрмоленко С. Про походження української мови. *Урок української*. 2002. № 1. С. 28 – 32.
41. Жовтобрюх М. А. «Грамматика словенская» Івана Ужєвича – пам'ятка староукраїнської літературної мови. *Слово і труд. До сімдесятиріччя академіка Івана Костянтиновича Білодіда*. Київ, 1976. С. 167 – 179.
42. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст.). Київ : Наук. думка, 1970. 302 с.
43. Жовтобрюх М. А. Староукраїнські грамоти як пам'ятки української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 62 – 70.
44. Жуковська Л. П. Гіпотези й факти про давньоруську писемність до ХІІ ст. *Літературна спадщина Київської Русі і українська література ХVІ – ХVІІІ ст.* Київ : Наукова думка, 1981. С. 9 – 35.
45. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма. *Дивослово*. 2004. №2. С. 22 – 25.
46. Зизаній Л. Грамматика словенська / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ, 1980. 185 с.
47. Изборник 1076 года / подгот. В. С. Гольшенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Дєсьянов, Г. Ф. Нефєдов. Москва, 1965.
48. Історія українського правопису : ХVІ – ХХ ст. Хрестоматія / за ред. В. В. Німчука та ін. Київ : Наукова думка, 2004. 584 с.
49. Києво-Могилянська академія ХVІІ – ХVІІІ ст. в іменах. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. 736 с.
50. Колоїз Ж. В. Мовнолітературні особливості «Слова про закон і благодать» Іларіона. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. статей / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. ХХІV. Ч. ІV. С. 445 – 453.
51. Конституція України. Київ, 1996. 98 с.

52. Коць-Григорчук Л. М. Про походження Памва Беринди. *Мовознавство*. 1994. № 4 – 5. С. 3 – 7.
53. Кудрицький Є. М. Іван Ужєвич – український граматист XVII ст. і його праця. *Мовознавство*. 1970. № 1. С. 35 – 48.
54. Кузьменко Ю. Історія української мови в конспектах Юрія Кузьменка. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 1997. 92 с.
55. Куриленко В. М. Конспект лекцій з історичної граматики української мови (Вступ, фонетика). Глухів : ГДПУ, 1999. 35 с.
56. Лиса Г. Риси української мови в найдавніших писемних пам'ятках. *Культура слова*. 1996. № 48 – 49. С. 95 – 100.
57. Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи : зб. ст. / ред. А. Д. Белова. Київ : Логос, 2007. 315 с.
58. Масенко Л., Кубайчук В., Демська-Кульчицька О. Українська мова у XX сторіччі : історія лінгвоциду : док. і матеріали. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. 399 с.
59. Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка українського відродження XVI ст. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 31 – 34.
60. Матвіяс І. Лексика в староукраїнській мові XIV – XV ст. *Українська мова*. 2006. № 1. С. 26 – 32.
61. Матвіяс І. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ, 1977. С. 5 – 31.
62. Мацько Л. І. Історія української літературної мови (вибрані теми) : навчальний посібник із курсу «Історія української літературної мови» для студентів спеціальності «Українська мова і література». Київ, 2003. 72 с.
63. Мацько Л. І. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови. *Дивослово*. 2000. №8 (522). С.21–25.
64. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
65. Мацько Л. І. «...уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилися». *Мовознавство*. 1989. № 2. С. 18 – 24.
66. Мацько Л. І. Значення поетичної творчості Тараса Шевченка для розвитку української мови і культури. *Т. Г. Шевченко і світова культура : матеріали конференції, 26 – 28 лютого 2004 р., м. Сімферополь*. Київ : Грамота, 2004. С. 19 – 36.
67. Мацько Л. І. Українська мова в кінці XX століття (зміни в лексиці). *Дивослово*. 2000. № 4 (518). С. 15 – 20.
68. Мацько Л. І., Христенюк В. Ф. Актуальні питання історії української літературної мови : навчальний посібник із курсу «Історія української літературної мови» для студентів факультету української філології. Київ, 2003. 64 с.
69. Мацько Л., Сидоренко О. Мовотворчість Лесі Українки. *Дивослово*. 2002. № 3 (541). С.14 – 16.

70. Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови. *Дивослово*. 2002. №10. С. 53 – 60.
71. Медвідь Н. С. Українська мова гетьманських канцелярій XVII – XVIII століть. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries : Scientific monograph. Volume 2*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. Р. 600 – 627.
72. Медвідь Н. С. Універсал як жанровий різновид ділового мовлення канцелярії Івана Мазепи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55. Т. 2. С. 142 – 146.
73. Медвідь Н. С. Дипломатичні документи Гетьманщини. *Південний архів : збірник наукових праць. Філологічні науки*. Випуск LXXIII (73). Херсон, 2018. С. 26 – 31.
74. Медвідь Н. С. До проблеми жанрової диференціації ділових документів Гетьманщини. *Освіта і наука XXI століття : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів 4 травня 2022 р.* Глухів. 2022. С. 135 – 136.
75. Медвідь Н. С. Мовотворчість Григорія Сковороди в історії української літературної мови. *Сковородинівські читання (до 300-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди) : збірник наукових праць / за заг. ред. О. А. Чумаченко*. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 55 – 57.
76. Мельник Т. П. Процеси унормування лексики української мови у 20 – 30 рр. ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2010. 20 с.
77. Мельников О. Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова : огляд публікацій останніх років. *Вісн. Кн. палати*. 2006. № 4. С. 10 – 13.
78. Мозер М. Історія української мови. Київ : Бібліотека Лікбез, 2018. 30 с.
79. Мозер М. Що таке «проста мова»? *Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. С. Вакулєнка*. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. ХVІ. С. 75 – 111.
80. Мойсеєнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67 – 82.
81. Молдован А. М. Слово о законе и благодати Илариона. Київ, 1984. 240 с.
82. Москаленко А. А. Перша друкована грамати́ка українська мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 5. С. 21 – 24.
83. Москаленко А. А. Перша рукописна грамати́ка української мови. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 5. С. 17 – 19.
84. Москаленко А. А. Основні етапи розвитку української мови. Київ : Вид-во АН УРСР, 1964. 168 с.
85. Муромцева О. Г. І. Нечуй-Левицький в історії української літературної мови. *Вісник Харківського університету: Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки*. Харків, 1999. № 426. С. 106 – 111.

86. Муромцева О. Г., Муромцев І. Л. Г. Ф. Квітка-Оснoв'яненко в історії української літературної мови. *Українська мова і література в школі*. 1978. № 6. С. 3 – 10.
87. Наєнко Г. Етапи становлення наукового стилю української мови : кінець 16 – перша половина 17 століття. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство* : зб. наук. статей. Чернівці : Рута, 2003. С. 162 – 167.
88. Невоїт В. І. До питання взаємодії давньоруської та старослов'янської мов. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 31 – 36.
89. Ніка О. І. Історія української літературної мови : посібник. Київ, 2013. 316 с.
90. Німчук В. В. «Слово о полку Ігоревім» і народна мова. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 24 – 28.
91. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 197 с.
92. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Київ, 2002. 116 с.
93. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською і білоруською. Київ : Наукова думка, 1980. 304 с.
94. Німчук В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української літературної мови. *Мовознавство*. 1998. № 1. С. 3 – 15.
95. Німчук В. Початки літературних мов Київської Русі. *Мовознавство*. № 2. 1982. С. 32 – 35.
96. Німчук В. В. «Лексис» Лаврентія Зизанія – перший український друкований словник. *Пам'ятки української мови. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славенороская* / підгот. В. В. Німчук. Київ, 1964. С. 7 – 22.
97. Німчук В. В. Берестянські грамоти в Україні. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 11–15.
98. Огієнко І. Історія українського друкарства / упоряд., авт. іст.-біограф. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Либідь, 1994. 448 с.
99. Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол 1560-х рр. Варшава, 1930. Т. 1. 192 с.
100. Острозька Біблія / опрацював і пригот. до друку ермн. архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). Львів, 2006. 628 с.
101. Остромирово евангеліє 1056-57 года : с прил. греч. текста евангелій и с граммат. объясн., изд. А. Востоковым / предисл. : А. Востоков. Санкт-Петербург, 1843. 324 с.
102. Пам'ятки української мови XV ст. / підгот. тексту, вступ. ст., коментарі В. М. Русанівського. Київ, 1965. 164 с.
103. Пересопницьке Євангеліє 1556 – 1561 р. Дослідження. Транслітерованій текст. Показчик. / підготовка І. П. Чепіги за участю Л. А. Гнатенко. Київ : Наук. думка, 2001. 700 с.
104. Півторак Г. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними. *Мовознавство*. 1985. № 5. С. 9 – 21.

105. Півторак Г. Походження українського народу та української мови. *Урок української*. 2001. № 1. С. 3 – 22.
106. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. Київ : Наукова думка, 1993. 200 с.
107. Півторак Г. П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток. *Мовознавство*. 2005. № 3 – 4. С. 80 – 84.
108. Повесть врем'яних літ (за Іпатіївським списком). *Літопис руський* ; пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989.
109. Полное собрание русских лѣтописей, изд. имп. Археограф. ком. Т. 2. Ипатьевская лѣтопись. Санкт-Петербург, 1908. 638 с.
110. Полное собрание русских лѣтописей, изд. имп. Археограф. ком. Т. 1. Лаврентьевская лѣтопись. Москва, 1926. 379 с.
111. Ріпецький В. Г. Мова і стиль «Русалки Дністрової». *Українська мова і література в школі*. 1960. № 5. С. 17 – 24.
112. Русанівський В. М. Українська літературна мова в першій чверті ХХ століття. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 12 – 16.
113. Русанівський В. М. Ще про дві літературні мови в Київській Русі. *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 3–12.
114. Січкач С. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
115. Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник* : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112 – 122.
116. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. Т. 1. Київ, 1977 ; Т. 2. Київ, 1978.
117. Словник української мови XVI – п.п. XVII ст. Вип. 1–8. Львів, 1994 – 2001.
118. Смотрицький Г. Ключь цр(с)тва небесного, Острог. 1587.
119. Смотрицький Мелетій. Граматика / підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ, 1979. 112 с.
120. Статеева В. Історія української літературної мови. Ч. 1. Ужгород, 2001. 124 с.
121. Статут Великого князства Литовського 1529 г. *Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских*. Москва, 1854. Кн. 18. С. 1 – 106.
122. Степаненко М. І. Історія української мови. Київ, 1998. 149 с.
123. Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35 – 37.
124. Тараненко О. О. Б. Грінченко і «Словарь української мови». *УМЛШ*. 1988. № 12. С. 50 – 54.
125. Таранець В. Г. Українці: етнос і мова : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 364 с.

126. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів з історії української мови. Ч. 1. Київ, 1959. 348 с. ; Ч. 2. Київ, 1961. 312 с.
127. Тимошик М. С. Історія української видавничої справи: наукова концепція та нові спроби її фальсифікації. Київ : Наша культура і наука, 2012. 32 с.
128. Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX – початку XX століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. *Матеріали V конгр. Міжнар. асоц. українців. Мовознавство : зб. наук. статей*. Чернівці : Рута, 2003. С. 22 – 37.
129. Ткаченко О. Шляхи мовного самоствердження і становище української мови. *Українська мова*. 2005. № 1. С. 3 – 17.
130. Ткачук О. Деякі аспекти проблеми походження української мови. *Дивослово*. 1998. № 2. С. 10 – 12.
131. Товкайло Т. Гіпотези походження мови. *УЛМШ*. 2003. № 6. С. 12 – 17.
132. Трифонов Р. А. Роль мовної дискусії початку XX ст. у процесі формування літературних норм української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2000. 20 с.
133. Тумай Н. В. Лінгвоцид української мови та шляхи його подолання українством у XIX – на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
134. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
135. Українські грамоти / укл. проф. В. Розов. Т. I. : XIV і перша половина XV в. Київ, 1928. 267 с.
136. Фельчак О. О. Питання походження української мови: лінгвісториографічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. 20 с.
137. Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : збірник наукових праць / відп. ред. Л. І. Мацько*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 169 – 174.
138. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів к. 16 – п. 17 ст. : на матеріалах Львівського ставропігійського братства. Київ : Вид. АН УРСР, 1961. 164 с.
139. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. 324 с.
140. Цвілюк С. А. Духовний код нації (з історії української мови і писемності) : іст.-лінгв. етюди. Одеса : Друк, 2007. 397 с.
141. Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 282 с.

142. Чапленко В. Історія нової української літературної мови. Нью-Йорк, 1970.
143. Чепіга І. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI століття (на матеріалі перекладів Євангелія). *НТШ*. Т. ССХХІХ. Праці філологічної секції. Львів, 1995. С. 227 – 288.
144. Чепіга І. П. Народнорозмовні елементи у мові українських ділових текстів XVII – I пол. XVIII ст. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 3 – 11.
145. Чепіга І. П. Ораторське мистецтво на Україні в XVI – XVII ст. *УМЛШ*. 1989. № 10. С. 64 – 68.
146. Чепіга І. Співвідношення літературно-писемного й народнорозмовного джерела в перших українських драматичних текстах (кінець XVI – XVII ст.). *Українська мова*. 2003. № 3. С. 23 – 27.
147. Шевельов Ю. Українська мова в I половині XX ст. (1990–1941) : Стан і статус. *Шевельов Ю. Вибрані праці* : у 2 кн. / упоряд. Л. Масенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. I. Мовознавство. С. 26 – 279.
148. Ющук І. Про походження української мови. *Дивослово*. № 1. 1995. С. 5 – 9.
149. Ющук І. Якою мовою розмовляла Київська Русь. *Золоті ворота*. 1994. Вип. 6. С. 121 – 134.

Інформаційні ресурси:

1. Ізборник. URL : <http://litopys.org.ua/>
2. Лінгвістичний портал. URL : <http://www.mova.info/>
3. Нова Мова. Проєкт розвитку української мови. URL : <http://www.novamova.com.ua/>
4. Остромирове Євангеліє. URL : <https://archive.org/details/ostromirovo>
5. Півторак Г. П. Статті. URL : <http://www.inmo.org.ua/departments/zpsm/staff/pivtorak.html>
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/>
7. Словники України online: словозміна, синонімія, фразеологія. URL : <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
8. Українська мова. Енциклопедія. URL : <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>
9. Український лінгвістичний портал. URL : <https://www.ulif.org.ua/>
10. Уроки державної мови. URL : <http://mova.kreschatic.kiev.ua/>

Навчальне видання

МЕДВІДЬ Наталія Сергіївна
МАРЕЄВ Дмитро Анатолійович
КАЛІШ Валентина Антонівна

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
методичні вказівки до практичних занять**

Комп'ютерний набір, верстка: Медвідь Н. С., Марєєв Д. А.
Дизайн: Марєєв Д. А.

Підп. до друку 13.03.2023.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 4,88. Тираж 100 пр. Зам. №3428
Облік.-вид. арк. 4,11. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24

